ELENA
FERRANTE

Invențiile ocazionale

Ilustrații de Andrea Ucini

PANDORA M

Anansi
EGO

ELENA
FERRANTE

Invențiile ocazionale

Ilustrații de Andrea Ucini

PANDORA

Anansi
EGO

COLECȚIE COORDONATĂ DE
BOGDAN-ALEXANDRU STĂNESCU

Anansi
EGO

ELENA

FERRANTE

Invențiile ocazionale

Traducere din limba italiană de
Cerasela Barbone

Ilustrații de
Andrea Ucini

PANDORA

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Silviu Dragomir

FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994

DIRECTOR EDITORIAL:
Bogdan-Alexandru Stănescu

REDACTARE:
Alexandra Turcu

DESIGN:
Andrei Gamarț

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Mirela Voicu

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimțământul editorului, sunt interzise. Dreptul de folosință al lucrării nu este transferabil.
Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin persoanei juridice Pandora Publishing SRL.

Copyright © 2019 by Edizioni e/o

Titlul original: L'invenzione occasionale
Autor: Elena Ferrante

Copyright © Pandora M, 2022 pentru traducerea în limba română

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București

Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.pandoram.ro

ISBN (print): 978-606-978-463-1

ISBN (epub): 9786069785669

Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

Coliziuni. 19 martie 2019

În toamna anului 2017, The Guardian mi-a propus să țin o rubrică săptămânală. Am fost măgulită și, totodată, speriată. Nu trecusem niciodată printr-o astfel de experiență și mă temeam că n-o să-i fac față. După multe ezitări, am anunțat redacția că accept propunerea, cu condiția să mi se trimită o serie de întrebări, urmând să răspund fiecăreia în parte, treptat, în limitele spațiului acordat. Cererea mea a fost primită imediat și ne-am înțeles ca rubrica să nu dureze mai mult de un an. Anul, încet-încet, a trecut și pentru mine a fost instructiv. Nu mă pusesem niciodată în situația de a fi nevoită să scriu din obligație, închisă într-un perimetru inviolabil, despre teme pe care eu însămi le cerusem foarte răbdătorilor redactori să le aleagă pentru mine. Sunt obișnuită să

caut pe cont propriu o poveste, niște personaje, un raționament, așezând cuvânt după cuvânt, aproape întotdeauna cu greu, ștergând mult; și ce descopăr în cele din urmă — admițând că descopăr ceva — mă surprinde mai ales pe mine. E ca și cum o frază ar genera o alta profitând de intențiile mele încă nesigure și nu știu niciodată dacă rezultatul e bun sau nu; cu toate astea, e acolo și acum trebuie să muncesc la el — pentru că a venit momentul ca textul să capete forma pe care mi-o doresc. Dar în povestirile pentru The Guardian a avut întâietate coliziunea întâmplătoare dintre tema redacțională și nevoia imperioasă de a scrie. Dacă după prima redactare a unei narațiuni urmează imediat un timp îndelungat, uneori foarte îndelungat, de aprofundare, de rescriere, de extindere sau meticuloasă restrângere, acum procesul a fost foarte restrâns. Aceste texte au apărut după ce am scotocit direct în memorie în căutarea unei mici experiențe reprezentative; am dat, fără să mă gândesc, peste convingeri formate despre cărți citite cu mulți ani în urmă, cu care am pierdut și apoi am reluat legătura grație altor lecturi, am urmărit intuiții neașteptate, produse de aceeași nevoie de a scrie, am ajuns la concluzii abrupte din cauza spațiului de-acum epuizat. În fine, a fost un exercițiu nou: de fiecare dată coboram în grabă găleata în interiorul unui abis întunecos al minții mele, trăgeam în sus o frază și așteptam cu neliniște să urmeze altele. Rezultatul, deocamdată, e această carte care începe întâmplător pe 22 ianuarie 2018, cu incertitudinea ce caracterizează mereu o primă încercare, și se termină întâmplător pe 12 ianuarie 2019, cu precizia specifică unei ultime dăți. Am fost tentată să ofer o ordine mai chibzuită fragmentelor diverse și am creionat niște succesiuni posibile. Dar mi s-a părut o lăudăroșenie să le paginez ca și cum ar fi apărut pe baza unui plan bine articulat, așa că în cele din urmă le-am lăsat înșirate, împreună cu ilustrațiile pline de imaginație și foarte colorate ale lui Andrea Ucini, conform datelor publicării. N-am vrut să ascund în primul rând față de mine însămi natura lor de invenții ocazionale, care nu diferă, de altfel, de cele cu care răspundem în fiecare zi lumii în care ni se întâmplă să trăim.

Articolele

Prima dată. 20 ianuarie 2018

Acum ceva timp am plănuit să povestesc primele mele dăți. Am enumerat câteva: prima dată când am văzut marea, prima dată când am zburat cu avionul, prima dată când m-am îmbătat, prima dată când m-am îndrăgostit, prima dată când am făcut dragoste. A fost un exercițiu pe cât de dur, pe atât de inutil. Pe de altă parte, cum putea fi altfel? Ne uităm la primele dăți cu o indulgență excesivă. Prin natura lor, ele se întemeiază pe lipsa de experiență, sunt repede devorate de toate celelalte dăți care le urmează, nu au timp să capete o formă a lor, autonomă. Și totuși, le evocăm din nou și din nou cu plăcere, cu regret, atribuindu-le puterea a ceva ce nu se poate repeta. Din cauza acestei nepotriviri structurale, planul meu a început să se ducă imediat la fund, dar a eșuat iremediabil abia când am încercat

să povestesc cu sinceritate prima iubire. În acest caz specific, am făcut un mare efort căutând în amintire detalii semnificative și am găsit într-adevăr puține. El era foarte înalt, foarte slab și mi se părea frumos. Avea șaptesprezece ani, eu, cincisprezece. Ne vedeam în fiecare zi la șase după-amiaza. Ne duceam pe o străduță pustie din spatele autogării. El îmi vorbea, dar puțin, mă săruta, dar puțin, mă mângâia, dar puțin. Îl interesa mai ales să-l mângâi eu. Într-o seară — era seară? —, l-am sărutat cum mi-ar fi plăcut să mă sărute el. Am făcut-o cu o intensitate atât de lacomă și nerușinată, încât pe urmă am hotărât să nu-l mai văd. Dar nu mai știam dacă acest eveniment — singurul esențial pentru povestirea mea — se întâmplase într-adevăr atunci sau în decursul altor mici iubiri care-i urmaseră. Și apoi, era el într-adevăr atât de înalt? Și chiar ne vedeam în spatele autogării? În cele din urmă, mi-am dat seama că dacă mă gândesc la prima mea iubire, îmi amintesc cu precizie mai ales confuzia mea. Îl iubeam pe băiatul acela atât de mult, încât, văzându-l, orice percepție a lumii era anulată și simțeam aproape că leșin, nu din slăbiciune, ci din exces de energie. Nimic nu-mi era suficient, voiam mai mult și mă surprindea că el, în schimb, după ce mă dorise atât, mă considera brusc de prisos și fugea de parcă aș fi devenit inutilă. Bine, mi-am zis, o să scrii despre cât e, în ansamblu, de imperfectă și misterioasă prima iubire. Dar cu cât lucram, cu atât dădeam peste imprecizii, neliniști, nemulțumire. Astfel că scriitura se răzvrătea, tindea să umple lacune, să ofere experienței melancolia stereotipică a adolescenței pierdute. De aceea am zis gata cu primele dăți. Ceea ce am fost noi la început nu e decât o pată tulbure de culoare contemplată de pe țărmul a ceea ce am devenit.

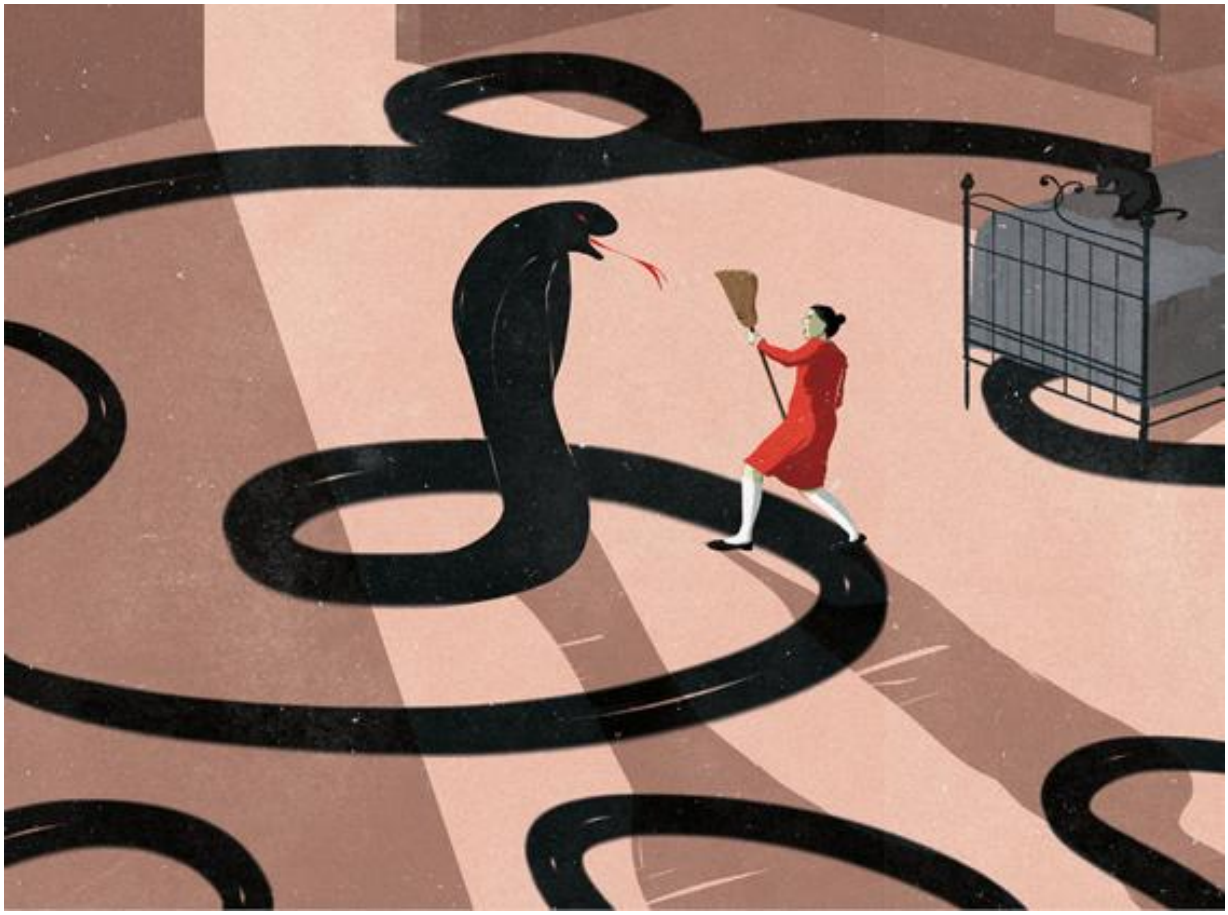

Spaime. 27 ianuarie 2018

Nu sunt curajoasă. Mi-e teamă, întâi de toate, de orice se târăște, mai ales de șerpi. Mi-e teamă de păianjeni, de cari, de țânțari, chiar și de muște. Mi-e teamă de înălțime, deci de lifturi, de funiculare, de avioane. Mi-e teamă de pământul pe care ne sprijinim picioarele când îmi imaginez că ar putea să se caște sau, printr-o defecțiune neașteptată în mecanismul universal, să se prăbușească la fel ca în cântecelul pe care-l cântam când, copile fiind, ne prindeam în horă (giro giro tondo, casca il mondo, casca la terra, tutti giù per terra[1]: cât mă îngrozeau aceste cuvinte). Mi-e teamă de toate ființele umane care devin violente: mi-e teamă de ele dacă urlă, dacă jignesc, dacă afișează ostentativ cuvinte de dispreț, bâte, lanțuri, arme albe sau de foc, bombe atomice. Și totuși, mică fiind, cu orice prilej în care

trebuia să ne arătăm neînfricate, eu mă forțam să fiu neînfricată. M-am obișnuit imediat să-mi fie mai puțin teamă de pericolele reale sau imaginare și mai mult, mult mai mult, de momentul în care alții sau altele reacționau cum eu, paralizată, nu reușeam să reacționez. Deci prietenele mele țipau pentru că văzuseră un păianjen? Eu îmi învingeam scârba și îl omoram. Bărbatul pe care-l iubeam îmi propunea o vacanță la munte, avântându-ne inevitabil în zbor cu telescaunul? Mă treceau toate transpirațiile, dar mă duceam. Odată, urlând, am alungat înapoi afară cu mătura și fărașul un șarpe pe care mi-l adusese pisica sub pat. Și dacă cineva îmi amenință fiicele, mă amenință pe mine, orice ființă umană, orice animal fără apărare, eu îmi înfrâng dorința de a fugi. Opinia populară e că cine reacționează așa cum în mod încăpățânat m-am dresat să reacționez eu dă dovadă de adevăratul curaj, cel care constă tocmai în a-ți învinge frica. Dar nu sunt de acord. Noi, persoanele temătoare-luptătoare, așezăm în fruntea tuturor spaimelor noastre spaima de a ne pierde respectul pentru noi însene. Ne atribuim, fără modestie, o valoare foarte mare și suntem capabile de orice, numai ca să nu ne trezim față în față cu umilirea. Cu alte cuvinte, alungăm spaimele nu din altruism, ci din egoism. Și de aceea, trebuie să recunosc, eu mă tem. Știu deja de câtva timp că pot întrece măsura și încerc deci să atenuez reacțiile agresive la care m-am obligat încă de mică. Învăț să-mi accept frica, chiar s-o manifest cu autoironie. Am început s-o fac când am înțeles că fiicele mele se sperie dacă le apăr cu un elan exagerat de pericole mici, mari, imaginare. Poate că de furia persoanelor îngrozite trebuie să ne temem cel mai tare.

---

1. În traducere aproximativă: „hora crește și tot crește, lumea se tot prăbușește, și pământul se răstoarnă, hai toți cu obrazu-n țarnă“ (n.tr.).

A ține un jurnal. 3 februarie 2018

În copilărie, am ținut câțiva ani un jurnal. Eram o adolescentă timidă, spuneam mereu „da“, de obicei tăceam. În caietul meu, în schimb, mă dezlănțuiam: povesteam amănunțit ce mi se întâmplă în fiecare zi, evenimente foarte secrete, gânduri îndrăznețe. De aceea jurnalul mă neliniștea mult, mă temeam că rudele, mai ales mama, o să găsească caietul și o să-l citească. Așa că mai tot timpul inventam ascunzișuri sigure care imediat mi se păreau nesigure. De ce eram atât de îngrijorată? Pentru că, dacă în viața de zi cu zi aproape că nu scoteam un sunet de rușine sau din prudență, jurnalul îmi stârnea setea de adevăr. Mă gândeam că în scris nu are sens să te înfrânezi și, în consecință, scriam mai ales — poate numai — despre ceea ce aș fi preferat să trec sub tăcere, recurgând, în plus, la un

vocabular pe care n-aș fi îndrăznit niciodată să-l reproduc prin viu grai. M-am găsit repede într-o situație care mă epuiza. Pe de o parte, mă străduiam în fiecare zi să fac un efort de exprimare ca să-mi demonstrez mie însămi că sunt nemilos de onestă și că nimic nu mă poate împiedica vreodată să fiu așa; pe de alta, mă îngrozea gândul că cineva o să se uite cu interes la paginile mele. Această contradicție m-a însoțit mult timp; în multe privințe, e vie și în ziua de azi. Dacă scriind alegeam să fac vizibil ceea ce, dacă n-aș fi scris, ar fi rămas foarte bine ascuns în mintea mea, de ce trăiam pe urmă cu angoasa că jurnalul meu o să fie descoperit? În jurul vârstei de douăzeci de ani mi s-a părut că găsisem o soluție care mă liniștea. Trebuia să mă opresc din a ține un jurnal și să-mi canalizez dorința de a spune adevărul — adevărurile mele de nerostit — în narațiuni născocite. Am mers pe drumul ăla pentru că jurnalul însuși devenea un produs al imaginației. Foarte des, spre exemplu, nu aveam timp să scriu zi de zi și mi se părea că asta întrerupe șirul cauzelor și al efectelor. Atunci, umpleam golurile scriind pagini pe care apoi le antedatam. Și, când procedam astfel, dădeam întâmplărilor, reflecțiilor o coerență pe care paginile scrise zi după zi nu o aveau. Așadar, probabil că experiența jurnalului și a contradicțiilor lui a contribuit nu în mică măsură la transformarea mea în scriitoare. În ficțiune simțeam că suntem, eu și adevărurile mele, un pic mai în siguranță. Într-adevăr, imediat ce acea nouă scriitură a prins rădăcini, mi-am aruncat caietele. Am făcut-o pentru că scriitura mi se părea necizelată, fără idei valoroase, plină de exagerări copilărești și mai ales foarte diferită de cum îmi plăcea deja să-mi amintesc adolescența mea. De atunci n-am mai simțit nevoia să țin jurnal.

Sfârșit. 10 februarie 2018

Prietenele și prietenii mei îmi zic tot mai des: nu moartea mă sperie, ci boala. Și folosesc și eu această formulare. Când încerc să o dezvolt ca să o înțeleg un pic mai bine, îmi dau seama că pentru mine înseamnă: nu mă îngrozește gândul că încetez să exist, ci neplăcerile produse de tratamente, de șovăiala între iluzia de vindecare și deziluzie, de agonie. E ca și cum aș mărturisi că ce mă îngrijorează cu adevărat e sfârșitul sănătății cu tot ce presupune el: debilitare, sedentarism progresiv, limitarea plăcerii la simpla constatare că încă sunt „eu“ și că deocamdată, bine, rău, sunt în viață. Ideea însăși de moarte mi se pare, în consecință, tot mai anostă. Mă înspăimântă, în schimb, sfârșitul vieții de care te poți bucura din plin. Asta pentru că, în timp, mi s-a diminuat mult credința în vreo lume de apoi. Îmi

amintesc acum de momentul în care a murit bunica. Era persoana cea mai activă din casă, apoi a rămas ani la rând paralizată de un AVC. Stătea într-un colț al bucătăriei și nu simțeam — aveam zece ani cel mult — suferința și umilința, dar nici ea nu-mi semnala măcar din ochi ceva insuportabil. Apoi a venit brusc moartea și am trăit-o cu durere în cadrul religios în care fusesem crescută. Moartea a însemnat pentru mine că ea plecase la ceruri lăsând în urmă un corp redus la ceva rigid și rece. Moartea ei a avut trăsături foarte precise, am simțit-o deopotrivă ca pe o încremenire terifiantă și ca pe o mișcare foarte misterioasă. Bunica mea dispăruse trecând în altă parte. Pe urmă, orice formă de credință religioasă mi s-a părut absurdă și moartea parcă s-a mutilat. A rămas încremenirea, a pierit mișcarea. Corpul mort a devenit pur și simplu un indiciu, la un anumit individ, al sfârșitului vieții. Azi n-aș spune niciodată: „a plecat“. Am pierdut sentimentul trecerii, nimic nu urcă la ceruri, nu mergi pe lumea cealaltă, nu te întorci, nu învii. Moartea e ul-tima clipă a segmentului de viață care ne-a revenit în mod întâmplător. De aceea, atenția mea, ca a multora, nu s-a concentrat asupra morții, ci a vieții trăite prost. Ne dorim ca viața să fie cât mai lungă posibil și să se termine, însă doar când se deteriorează într-atât încât niciun tratament să n-o poată face suportabilă. Nu știu dacă e mai bine să am credința vârstei adulte sau pe aceea după care m-am ghidat până în adolescență. Credințele nu sunt bune sau rele, folosesc doar la a da o ordine dezordinii pricinuite de angoasele noastre.

Ficțiune, adevăr. 17 februarie 2018

Nu reușesc să trasez o linie de demarcație între povești adevărate și povești inventate. Plănuiesc, de exemplu, o povestire în care eu, la patruzeci și opt de ani, iarna, într-o casă goală de la țară, rămân blocată în cabina de duș, nu se închide robinetul, apa caldă s-a terminat. Mi s-a întâmplat cu adevărat? Nu. I s-a întâmplat unei persoane pe care o cunosc eu? Da. Persoana asta avea patruzeci și opt de ani? Nu. Atunci de ce construiesc o povestire la persoana întâi, ca și cum mi s-ar fi întâmplat mie? De ce spun că era iarnă când de fapt era vară, de ce povestesc că se terminase apa caldă când de fapt mai curgea, de ce fac să dureze ore în șir captivitatea femeii când de fapt persoana reală s-a descurcat să rezolve problema în cinci minute, de ce complic povestea cu multe alte evenimente, cu

sentimente, anxietăți, gânduri îngrozite, când întâmplarea pe care mi-a povestit-o e simplă, un mic incident fără importanță? Pentru că — aș putea răspunde — încerc să scriu un roman urmărind un parcurs pe care Gogol îl rezuma așa: dați-mi o foarte banală întâmplare cotidiană și fac din ea o comedie în cinci acte. Dar acest răspuns mi se pare nesatisfăcător. Încerc în schimb, doar pentru a-mi clarifica ideile, să-mi atribui intenția opusă. Să presupunem că sunt sătulă să vânez anecdote ca să fac din ele comedii în cinci acte. Să presupunem că vreau să respect cu strictețe mărturia prietenei mele. Mă duc, așadar, să vorbesc cu ea. Mă duc cu iPad-ul și chiar fac o înregistrare video, îmi doresc să susțin cât pot de bine relatarea ei. Apoi mă întorc acasă, mă apuc de lucru. Citesc și recitesc notițele mele, mă uit iarăși și iarăși la înregistrarea video, ascult din nou și din nou perplexă. Prietena mea îmi povestește oare într-adevăr cum au decurs lucrurile? De ce se încurcă atunci când vorbește despre cabina cu defecte? De ce, după primele fraze bine concepute, urmează fraze cu greșeli, o accentuare a dialectului? De ce, în timp ce vorbește, se uită insistent spre dreapta? Ce anume se află în partea dreaptă, iar eu nu pot vedea în înregistrare și n-am văzut în realitate? Și cum o să procedez când o să trec la scris? O să încerc să fac supoziții despre ce se ascunde în partea dreaptă, despre ce îmi ascunde ea poate? O să-i cizelez limbajul? O să mimez zăpăceala ei? O să atenuez dezordinea expresivă, o s-o exagerez ca s-o fac foarte vizibilă? O să mă îndoiesc de povestirea ei, o să avansez ipoteze, o să umplu goluri? În fine, efortul de a rămâne fidelă nu va putea face abstracție de imaginația mea, de căutarea unei coerențe a fanteziei, de atribuirea unei ordini și a unui sens, chiar și de simularea lipsei de ordine și de sens. Orice utilizare literară a scrisului, datorită artificialității lui înnăscute, implică întotdeauna o oarecare formă de ficțiune. Limita fiind mai curând, cum spunea Virginia Woolf, cât adevăr reușește ficțiunea, în cele din urmă, să capteze.

Naționalitate lingvistică. 24 februarie 2018

Îmi iubesc țara, dar n-am niciun sentiment de patriotism și de mândrie națională. În plus, diger greu pizza, consum foarte puține spaghete, nu vorbesc cu voce ridicată, nu gesticulez, urăsc toate mafiile, nu exclam: mamma mia. Particularitățile naționale mi se par simplificări care trebuie combătute. Pentru mine, să fiu italiancă se reduce la faptul că vorbesc și scriu în limba italiană. Spus așa, pare puțin, dar de fapt e foarte mult. O limbă e un compendiu de istorie, de geografie, de viață materială și spirituală, de vicii și virtuți nu doar ale cui o vorbește, ci ale cui a vorbit-o de-a lungul secolelor. Cuvintele, gramatica, sintaxa reprezintă un instrument care modelează gândirea. Ca să nu mai vorbim de tradiția literară, o extraordinară rafinare a experienței încă neformate, care e activă

de secole întregi, un rezervor de inteligență și de tehnici expresive din care sunt mândră că mă trag și care m-a format. De aceea, când spun că sunt italiancă pentru că scriu în italiană, vreau să spun că sunt pe deplin italiancă și totodată în singurul fel în care sunt dispusă să-mi atribui o naționalitate. Celelalte feluri nu-mi plac sau mă sperie, în special când devin naționalism, șovinism, imperialism și se folosesc în mod josnic de limbă ori ca să se baricadeze, cultivând o puritate pe cât de inutilă, pe atât de imposibilă, sau ca s-o impună cu superputerea economică și cu armele. S-a întâmplat, se întâmplă, o să se mai întâmple și e un rău care tinde să șteargă diferențe, deci ne sărăcește pe toți. Prefer naționalitatea lingvistică drept punct de pornire pentru dialog, drept efort de a trece limita, de a privi dincolo de graniță, dincolo de toate granițele, întâi de toate cele de gen. De aceea, singurii mei eroi sunt traducătoarele, traducătorii (îi ador pe cei care cunosc bine arta traducerii simultane). Îi iubesc îndeosebi când sunt și cititori împătimiți și propun traduceri. Grație lor, cultura italiană călătorește prin lume, îmbogățind-o, și lumea cu multele ei limbi traversează cultura italiană, o transformă. Cei care traduc transportă națiuni în interiorul altor națiuni, sunt primii care se confruntă cu moduri de a simți diferite. Chiar și greșelile lor demonstrează un efort pozitiv. Traducerea este salvarea noastră, ne scoate din puțul în care am ajuns complet întâmplător la naștere. Sunt deci italiancă, în mod absolut și cu mândrie. Dar dacă aș putea, m-aș coborî în toate limbile și de toate m-aș lăsa traversată. Chiar și riscantul Google Translate, cu lunga lui listă de limbi-sursă și țintă, mă consolează. Putem să fim mult mai mult decât ni s-a întâmplat să fim.

Râsete. 3 martie 2018

Râd din toată inima, dezlănțuită, și atât de mult că mă dor mușchii din jurul gurii. Îmi place și să-i fac pe alții să râdă, dar asta nu-mi prea iese, în general nimănui nu-i stârnește râsul ce mi se pare mie comic. Îmi amintesc de o vinietă care, în copilărie, mă distra tare. Era foarte vizibil indicatorul care interzice să folosești claxonul: o trompetă încercuită și tăiată de obișnuita linie în diagonală. Puțin mai departe era desenat un automobil decapotabil, oprit din cauza unui trecător pe cât de aiurit, pe atât de nepăsător, încât îl împiedica să înainteze. Șoferul era înfățișat întins cu totul peste parbriz, cu un picior pe scaun și celălalt pe capotă, în timp ce cânta la vioară la urechea trecătorului. Eu râdeam și prietenele mele spuneau: de ce te distrează atât? Mda, de ce? Încă nu mi-e clar. În

mod sigur ăsta e genul de umor care îmi place și mă simt bine cu oricine știe să mențerească combinații echivalente. Poate că râd fiindcă simbolul trompetei e luat literal: e interzis să cânți la trompetă, în mod evident nu și la vioară, deci, ca să-i semnaleze pietonului că trebuie să se dea la o parte, iată-l recurgând la arcuș. Poate că râd fiindcă mi se pare că întrebuințarea viorii nu ocolește pur și simplu interdicția, ci sugerează înlocuirea foarte enervantului claxon cu ceva mai delicat. Poate că râd fiindcă interdicțiile m-au neliniștit întotdeauna și o încălcare politicoasă, aproape o non încălcare, slăbește încordarea. Râsetul, pentru mine, poate face doar asta: să destindă ceea ce e încordat până la un punct de nesuportat. În rest mi se pare supraestimat. Râsetul e doar un scurt, foarte scurt răgaz în care răsufli ușurat. Nu cred — n-am crezut niciodată — că e în stare să pună capăt samavolniciilor puterii. Nicio putere n-a renunțat vreodată la întâietate grație unui râset. Ridi-colul, da, îi agasează pe cei puternici, dar nu-i îngroapă. Așa cum nu atinge nici măcar un pic expunerea noastră la boală și la moarte. Cu toate astea, cât timp râdem, percepem mai blând încleștarea din jurul vieții noastre. Poate că de asta râsetul care, din punct de vedere literar, mă interesează mai mult e cel care izbucnește în situații în care a râde e de neconceput, dimpotrivă, pare o răutate. În Vocea stăpânului său, de Stanisław Lem, e un moment de acest fel: confruntat cu agonia mamei, un copil de nouă ani se duce în camera sa, se strâmbă în oglindă și râde. Acest râset în fața Insuportabilului e un pariu pentru literatură și azi e râsetul care mă interesează mai mult.

Însărcinată. 10 martie 2018

Am fost cea mai rea mamă, cea mai bună mamă. Sarcina schimbă totul: corpul, sentimentele, ordinea ierarhică a vieților noastre. Convenția pe baza căreia ne-am considerat mereu o singură ființă indivizibilă dispare. Acum avem două inimi, toate organele noastre se dublează, se dublează organul genital, suntem o persoană de sex feminin plus o persoană de sex feminin sau o persoană de sex feminin plus o persoană de sex masculin. Și suntem divizibili, nu metaforic, ci în realitatea corpului nostru. Când mi s-a întâmplat prima oară, a fost dificil să accept. Sarcina a fost pentru mine întâi de toate un efort anxios al minții. Am simțit-o ca pe ruptura unui echilibru deja în sine precar, ca pe o dezvăluire a naturii animalice din spatele măștii fragile a omului. Timp de nouă luni am

pendulat între bucurie și spaimă. Nașterea a fost îngrozitoare, a fost splendidă. A fost epuizant să mă ocup de o nou-născută, de una singură, fără ajutoare, fără bani; nu dormeam aproape deloc. Voiam să scriu și nu era niciodată timp. Dacă era un pic, mă concentram câteva minute și apoi mă cufundam într-un somn agitat. Până când, încet, încet, totul s-a ameliorat. Azi mă gândesc că nu există nimic care să se poată compara cu bucuria, cu satisfacția de a aduce pe lume o altă ființă vie. Bineînțeles, am redus mult timpul dedicat pasiunii de a scrie. Când eram mică, mă imaginam fără copii, absorbită în întregime de obsesiile mele. Le admiram pe femeile care alegeau să nu nască și trebuie să spun că le admir până în ziua de azi, înțeleg anumite refuzuri feminine ale maternității. Ceea ce în schimb nu mai tolerez e lipsa de înțelegere față de femeile care fac, în mod disperat, orice ca să rămână însărcinate. În vremuri îndepărtate, eu însămi am avut atitudini ironice, m-am gândit: dacă vreți atât de mult copii, lumea e plină de copii care au nevoie de îngrijire și de afecțiune. Dar nu e așa de simplu. Azi cred că această dorință e fundamentală și că trebuie să ținem cu dinții de prerogativa de a procrea, de a naște. Bărbații au fost dintotdeauna geloși pe această experiență numai a noastră și au visat adesea, în mit, în anumite ritualuri, forme de sarcină masculină. Mai mult: și-au însușit imediat procrearea și nașterea pe plan metaforic. Și-au atribuit capacitatea de a concepe formele lumii, și-au însușit exclusiv capacitatea de a da naștere unor opere sublime. Dar azi, când demonstrăm în fiecare zi tot mai mult că de zămisliri și nașteri metaforice suntem și noi capabile, peste maternitate se întind umbre care mi se par amenințătoare. Uterul se poate cumpăra la piață. Și se anunță că printre nenumăratele proteze care vor schimba trăsăturile omului, se pregătește una, uterul artificial, care ne va scăpa de neplăcerile sarcinii. Eu înclin să cred că în acest caz particular nu e nevoie absolut deloc să te lași eliberată. Copiii sunt manifestarea importantă, miraculoasă a corpului nostru și n-o să-i dăm, la propriu, nimănui, nici tații nebuni, nici patriei, nici mașinăriilor, nici măcar unor forme tot mai feroce de umanitate.

Femeile odioase. 17 martie 2018

În mod deliberat, refuz să vorbesc de rău pe o altă femeie, chiar dacă m-a ofensat în mod inacceptabil. Cu greu m-am constrâns să adopt această poziție, tocmai pentru că eu cunosc bine condiția femeii, e a mea, o observ la celelalte și știu că nu există femeie care să nu facă un efort imens, exasperant, ca să ajungă la capătul zilei. În sărăcie și în belșug, ignorante sau culte, frumoase sau urâte, renumite sau anonime, căsătorite sau nu, angajate sau șomere, mame sau fără copii, rebele sau supuse, suntem toate marcate în adâncul nostru de un mod de a fi pe lume care, chiar și când îl revendicăm ca fiind al nostru, e otrăvit la rădăcină de milenii de supremație masculină. Femeile trăiesc în mijlocul unor contradicții permanente și dificultăți insuportabile. Totul, chiar totul, a fost codificat în

funcție de nevoile masculine, chiar și lenjeria noastră intimă, practicile sexuale, maternitatea. Trebuie să fim femei conform unor roluri și norme care îi fac pe bărbați fericiți, dar trebuie și să-i înfruntăm, să intrăm în competiție cu ei în spațiile publice, să fim ca niște bărbați, dar într-o măsură mai mare și mai bună, și mai ales să avem grijă să nu-i ofensăm. O persoană tânără la care țin foarte mult mi-a spus: cu bărbații e întotdeauna o problemă, a trebuit să învăț să nu întrec măsura. Voia să spună că s-a dresat să nu fie prea frumoasă, prea inteligentă, prea combativă, prea ironică, prea îndrăgostită, prea grijulie, prea independentă, prea generoasă, prea agresivă, prea amabilă. „Prea"-ul unei femei suscită reacții violente masculine și, în plus, dușmănia altor femei, care sunt constrânse zilnic să-și dispute firimiturile lăsate de bărbați. „Prea"-ul bărbaților, în schimb, e răsplătit cu admirație și poziții de autoritate. Consecința constă în faptul că puterea feminină nu e doar reprimată, ci, în virtutea unei vieți liniștite, se și autoreprimă. Nici până în ziua de azi, după un secol de feminism, nu reușim să fim noi în întregime, nu ne aparținem. Defectele noastre, răutățile noastre, crimele, calitățile, plăcerea noastră, limba noastră se înscriu, în mod supus, ierarhiilor genului masculin, sunt pedepsite sau lăudate conform unor coduri care nu prea ne aparțin, și de aceea ne istovesc. E o condiție care te face foarte ușor să devii o femeie odioasă în ochii celorlalți și în ai tăi. Să ne manifestăm pe noi înșine cu un efort de autonomie necesită o vigilență nemiloasă a noastră față de noi. De aceea mă simt aproape de toate femeile și, când dintr-un motiv, când din altul, mă recunosc în cele mai bune la fel ca în cele mai rele. E oare posibil, mi se spune uneori, să nu cunoști nici măcar o dobitoacă? Cunosc, desigur, e plină de ele literatura și viața de zi cu zi. Dar, în cele din urmă, mă situez oricum de partea lor.

Fiice. 24 martie 2018

Îmi place mult să mă recunosc în fiicele mele și, totodată, să simt că ele fac tot ce le stă în putință să fie diferite de mine. E o atitudine care chiar și când mă enervează mi se pare pozitivă. Nu e zi în care să nu-mi atragă atenția că spun banalități, nimic adecvat vremurilor noi, la care ele se pricep foarte bine. Nu e zi în care să nu găsească o cale prin care să opună inteligenței mele pe a lor, iar scopul e mereu același: să mă facă să înțeleg că aș face bine să tac. Nu e zi în care, imediat ce am dificultăți cu computerul sau alt dispozitiv electronic, să nu intervină prompt ca să-mi aducă aminte că fac parte din epoca stiloului și a telefoanelor cu fise, că, în fine, aparțin trecutului. Eu le privesc și, uneori cu plăcere, alteori cu neliniște, mă văd pe mine însămi în corpurile lor, în tonalitatea vocii. Frânturi din

mine le străbat pentru câteva secunde și abia apuc să le recunosc, ca atunci când pe o pagină pe care tocmai ai scris-o vezi străfulgerări ale tradiției literare pe care o ai în spate. Ele, bineînțeles, nici nu-și dau seama și asta e bine. Sper să aibă cât de mult timp posibil să se proclame în mod miraculos noi și să se repeadă să-mi dea o lecție. Și eu m-am simțit altfel decât mama și am alungat vremea ei ca să fac loc vremii mele. Cruzimea ultimilor sosiți, când ajung la vârsta la care se simt primii veniți pe lume, e necesară. Mă tem groaznic de generațiile care nu se distanțează cu o vehemență arogantă de părinții lor. Sau mai degrabă mă tem de cele care la douăzeci de ani se distanțează, da, dar ca să îmbrățișeze apucături de bunici și străbunici. Nu am nicio înțelegere pentru tinerii care preferă lumii de azi epocile de aur în care toți știau să stea la locul lor, adică într-o ordine întemeiată pe ierarhii sexiste, rasiste, clasiste. Uneori, mai ales când se proclamă admiratori ai lui Mussolini și Hitler, nici măcar nu mi se par tineri, tind să-i tratez încă și mai dur decât pe bătrânii de la care se inspiră. Să visezi întoarcerea trecutului înseamnă să negi tinerețea și mă întristează când descopăr că sunt și tinere femei care visează acele visuri. Îi iubesc în schimb pe tinerii care pretind o viață bună pentru întreaga specie umană și se luptă să dea vremii lor o formă nemaivăzută. Îmi doresc ca fiicele mele să fie astfel pentru multă vreme. Apoi — e în ordinea firească a lucrurilor —, îmbătrânind, o să facă loc unei fărâme de trecut și o să mă regăsească înăuntrul lor, o să descopere în ele particularități fizice, manifestări neașteptate ale caracterului meu, mici gânduri de-ale mele, o să mă accepte cu afecțiune. Așa cum mi s-a întâmplat mie cu mama, n-o să le mai fie teamă să fie ele însele, chiar dacă asta înseamnă să fie și un pic din mine.

Semnul exclamării. 31 martie 2018

Încerc să nu ridic niciodată vocea. Mă străduiesc să exprim chiar și entuziasmul, furia, chiar și durerea pe tonuri reținute recurgând, dacă e nevoie, la autoironie. Fac asta mai ales pentru că mă tem de excese, ale mele și ale celorlalți. Uneori se râde de mine, sunt întrebată: vrei o lume fără exclamații de bucurie, de suferință, de mânie, de ură? Da, exact asta vreau, răspund. Îmi doresc ca pe întreaga planetă să nu mai fie motiv să urli, mai ales de durere. Îmi plac vocile scăzute, reacțiile de entuziasm cuviincioase, mustrările politicoase. Dar pentru că lumea nu merge în această direcție, îmi dau silința ca cel puțin în universul artificial pe care îl conturez în scrierile mele să nu exagerez niciodată cu semnul exclamării. Dintre toate semnele de punctuație, e cel care-mi place cel mai puțin.

Dă impresia de baston de mareșal, de obelisc pretențios, de expunere falică. Dacă o combinație de cuvinte e stârnită de intenții exclamative, asta se înțelege cu ușurință din citire, nu e nevoie să se recurgă la acel semn. Dar trebuie să recunosc că nu e simplu să susții cauza tonurilor stăpânite în aceste vremuri. Cine scrie folosește din abundență semnul exclamării. În SMS-uri, în mesaje pe WhatsApp, în câteva e-mail-uri, mi s-a întâmplat să număr până la cinci pe rând. Uneori mă gândesc că ele nu sunt un indiciu de exuberanță sentimentală, ci dimpotrivă, de insuficientă încredere în comunicarea scrisă. Există teama că scrisul ne trădează, că ne înfățișează serbezi. Mi s-a întâmplat să găsesc în câteva traduceri ale cărților mele, în care am mare grijă să nu recurg la semnul exclamării, o neașteptată răspândire a acestuia, ca și cum traducătorul ar fi considerat pagina mea stearpă din punct de vedere sentimental și s-ar fi străduit, pentru binele meu și al cititorului, să o împădurească. E posibil ca rândurile mele să sune lipsite de pasiune, nu exclud asta. Așa cum e posibil ca acolo unde exprimă tonuri înflăcărate din vreun motiv anume, cititorul să se simtă mai fericit dacă găsește la capăt semnul care-l îndreptățește să se înflăcăreze. Dar eu rămân la ideea că „te urăsc“ are o forță, o onestitate sentimentală, pe care nu o poate cuprinde „te urăsc!!!“. Măcar în scris ai putea evita să faci precum conducătorii nebuni ai lumii, care amenință, fac negoț, duc tratative și jubilează când reușesc să obțină ce și-au propus, întărindu-și discursurile cu siluete de rachete nucleare la sfârșitul fiecăreia dintre frazele lor mizerabile.

Singurul nume adevărat. 7 aprilie 2018

La Napoli, printre picturile din biserica Pio Monte della Misericordia — același spațiu splendid care găzduiește faimoasa pictură a lui Caravaggio dedicată celor șapte fapte de milostenie —, se găsește o operă care mă fascinează și pe care mă duc să o văd de fiecare dată când pot. E reprezentarea unei călugărițe cu mâinile împreunate, cu ochii închiși și expresia extatică. Plăcuța din dreapta ei spune că e vorba de Nostra Signora de la Soledad, opera unui Autor anonim din secolul al XVII-lea. Expresia „Autor anonim“ mi-a plăcut dintotdeauna, încă din adolescență. Înseamnă că tot ce pot să cunosc despre persoana care a făcut acest tablou e opera pe care o am în fața ochilor. Îl consider un prilej minunat. Mă pot dedica doar rezultatului unui gest creativ. Nu trebuie să mă interesez de cineva cu

nume important sau nu. Am în față doar compoziția unei ființe umane care și-a invocat energia creativă și, respingând nenumărate alte posibilități de a-și petrece timpul, a luptat cu materia brută a culorilor, lăsând pe această suprafață — din interiorul tradiției pe care o avea în spate, cu toată abilitatea de care era ea capabilă, uitând chiar și de sine — o reprezentare personală a unei femei în rugăciune. Cu cât privesc mai mult călugărița, cu atât Autorul anonim din secolul al XVII-lea îmi devine mai neanonim. Nu din punctul de vedere al stării civile, nu prin intermediul poveștii lui de viață, ci prin intermediul strategiilor lui expresive. Găsesc consemnată în ele, în mod integral, o altă poveste, povestea lui de artist, adică o poveste de alegeri estetice, de aderări la reguli și încălcări ale acestora, de inteligență compozițională, de mor-fologie și sintaxă ale imaginii, de sentimente care devin formă. În spațiul operei de artă, biografia și auto-biografia au un adevăr complet diferit de cel pe care-l atribuim unui CV, unei declarații a veniturilor. În spațiul acela există, trebuie să existe, o libertate de creație care-și poate permite să încalce toate convențiile de adevăr ale vieții obișnuite. Artistul operei Nostra Signora de la Soledad mi-e necunoscut, ca să fim înțeleși, doar pe plan istorico-biografic. Dar îmi e foarte cunoscut, de-acum, în exercitarea rolului său de autor, atât de cunoscut, că aș putea da acelui rol, din comoditate, un nume, de exemplu, feminin. El n-ar fi deloc un pseudonim, adică un nume fals, ci singurul nume cu adevărat util pentru a identifica forța imaginației lui, abilitatea lui manipulatoare. Orice altă etichetă ar fi supărătoare, ar aduce în operă exact ceea ce a fost exclus din operă, pentru ca ea să poată pluti pe marele fluviu al formelor. Jocul, bineînțeles, ar putea fi extins și la ceilalți artiști pe care, pe nedrept, nu-i considerăm deloc „Autori anonimi“. Dacă ar trebui să dau actului creativ al Celor șapte fapte de milostenie numele „Caravaggio“ și persoanei menționate în registrul de evidență a populației pe acela de „Michelangelo Merisi“, aș alege să petrec mare parte din timpul meu cu Caravaggio și nu cu Merisi. Merisi mi-ar încețoșa vederea.

Narațiunea masculină despre sex. 14 aprilie 2018

Narațiunea iubirii heterosexuale mă interesează mai ales când pune în scenă o încălcare a regulilor, mică sau mare, care să perturbe reprezentarea canonică. Fără femei frumoase, de exemplu, ci absolut obișnuite. Sau femei frumoase care apoi dezvăluie un defect fizic. Sau un bărbat frumos care se îndrăgostește iremediabil de o femeie foarte urâtă. Când găsesc povești de acest gen în tradiția literară, la cinema sau la televizor, mă gândesc că trebuie să ai mare considerație pentru ele, pentru că sunt o ușiță prin care ți se înfățișează un mod diferit de a povesti despre sex. Încerc să explic. În linii mari, scena erotică a fost mereu construită în relație cu dorința bărbaților în ceea ce privește corpul nostru. De la lirica iubirii la serialul de televiziune am fost reprezentate ca ținta mult râvnită a pasiunii lor.

Privirea masculină ne-a reinventat neîncetat în funcție de nevoile ei sexuale, concepându-ne grase, suple, înalte, minione, goale, îmbrăcate, cumpătate, necumpătate. Și noi, tocmai ca să ne simțim atrăgătoare, ne-am adaptat cu bucurie, cu suferință, cu rușine la modelele comportamentale, felurile de a fi care ne erau, rând pe rând, sugerate sau impuse. Plăcerea noastră a constat în a ne vedea așezate, în mod indiscutabil, în centrul scenei lor, făcând abstracție de satisfacerea reală a dorinței noastre. De ceva timp, lucrurile par schimbate. A apărut, de exemplu, narațiunea erosului homosexual. Și, mai ales, a explodat numărul femeilor care scriu, regizează filme, încearcă să dea o formă relației noastre cu bărbații. Dar impresia e că nu reușim încă să ne eliberăm de canonul pe care l-au fixat bărbații de câteva milenii; sau mai degrabă, împotriva chiar a intențiilor noastre, ajungem să rămânem în el, potențându-l. Mai cu seamă în serialele de televiziune și în filmele porno, azi ne este prezentată o femeie mult mai pătimașă, imperativă, plină de imaginație, exigentă din punct de vedere sexual. Dorința feminină e reprezentată ca o explozie fără avertismente, uneori e femeia — frumoasă — cea care face prima mișcare, aproape întotdeauna ea e cea care îl dezbracă frenetic pe bărbat. Dar tocmai de asta am impresia că, și fără să vrem, ne supunem încă narațiunii masculine despre sex. Dacă bunicile noastre se recunoșteau în gestul de a se abandona pasiv dorinței unui bărbat, cu condiția să nu spună că orgasmele erau rare, dacă nu inexistente, fiicele noastre se recunosc în activismul erotic cel mai dezlănțuit, cu condiția să nu spună că toată acea dorință pătimașă e de fapt forțata, uneori chinuitoarea, adecvare la comportamente care le fac plăcere mai ales bărbaților. De aceea, narațiunile, masculine sau feminine, care blochează scena erotică tradițională cu adevăruri neplăcute mi se par mai subversive decât acelea care, potențând rolul feminin cu comportamente odată atribuite doar bărbaților, nu ies din canon, ba chiar îl fac mai ațâțător pentru nevoile masculine. Poate că primul pas spre o ruptură reală ar trebui să fie — în epoca lui YouPorn — o narațiune feminină care, deși vorbind detaliat despre sex, să nu fie afrodiziacă și astfel să explice ceea ce noi, femeile, din pudoare, pentru o

viață liniștită, din iubire, trecem sub tăcere. E posibil ca, pentru a începe să se exprime, adevărul nostru erotic să aibă nevoie de această perioadă de tranziție.

Tremur. 21 aprilie 2018

Încă mă identific cu cele trei Marii care, atunci când se duc la mormânt și află de la un înger că Iisus a înviat din morți, sunt cuprinse de tremur, se pierd cu firea, le e teamă. Experiența mea religioasă s-a oprit acolo. S-a întâmplat când aveam vreo șaisprezece ani, am citit Evangheliile una după alta și întreaga întâmplare cu Iisus mi s-a părut îngrozitoare. Învierea mi s-a părut mai degrabă înspăimântătoare, nu un final consolator. Sper să găsesc prilejul de a povesti în detaliu experiența aceea de cititoare adolescentă. Aici o să spun doar că am avut impresia că narațiunea evanghelică arată în fiecare paragraf cum natura umană, dincolo de declarațiile trufașe despre centralitatea sa, e mâloasă, destinată fie să-și răstignească pe cruce semenii și pe toate celelalte ființe vii, fie să se lase răstignită

pe cruce. Dar ce contează e că nici supraomenescul nu m-a convins, dimpotrivă, m-a înspăimântat. Sensibilității mele încă de copil — șaisprezece ani nu erau suficienți să-mi vâr nasul în teologie — Dumnezeu nu i-a făcut o impresie bună. Când l-a abandonat pe cruce, s-a comportat cu Fiul lui exact ca tatăl infam la care se refereau evangheliștii Luca și Matei, acela care îi dă pietre, îi dă șerpi, îi dă scorpioni odraslei care cere pâine. Și învierea aia? Era într-adevăr o răscumpărare corectă pentru pierderea plină de cruzime a vieții pământești sau doar un îngrozitor joc de magie care nu rezolva lucrurile pe pământ și poate că nici pe cele la fel de tulburi din cer? Nu, din scurta și adolescentina mea apropiere de religie mi-a rămas numai spaima pe care o exprimă cele Trei Marii în Evanghelia după Marcu. Și tremurul acela n-a dispărut niciodată, ci s-a accentuat grotesc în fața cerului nopții înțesat de lumi și totuși vid, așa cum l-a cântat, dintre poeții italieni, extraordinarul Giacomo Leopardi. Nu-mi place micimea îngâmfată a oamenilor care se consideră creaturi alese, antropocentrismul, religios sau nu, îmi creează o stare de angoasă. Castelul în care ne-am închis declarându-ne fiii lui Dumnezeu și deci stăpâni ai universului mi se pare un simbol al insolenței. Simt că tot ce am lăsat pe dinafară apasă cu putere. Ne întărim cu accesorii tot mai eficiente cușca, dar totul se poate destrăma dintr-un moment în altul și formele pe care le-am conceput, chiar și cele mai uimitoare, se vor dovedi de o insuficiență ridicolă. Probabil că centralitatea noastră e menită să fie demontată tocmai de graba cu care ne dotăm tehnologic ca să ne prefacem omnipotenți, omniprezenți, chiar nemuritori. Animalul-om trebuie să se arate critic față de sine, să caute noi echilibre. Viitorul care mă interesează e un viitor de deschidere totală față de celălalt, față de orice ființă vie, față de tot ce e traversat de suflul vieții.

Prietene și cunoștințe. 28 aprilie 2018

Cu câteva ocazii mi s-a spus că sunt o prietenă bună. Am fost bucuroasă și n-am îndrăznit să spun că în general tind să nu alătur cuvântului „prietenă“ adjective care să trimită la o ierarhie afectivă sau care să suscite încredere. Le simt inutile. N-aș spune niciodată, de exemplu: „e prietena mea cea mai bună“. Ar trebui să deduc din asta că am prietene la care țin mai puțin, altele în care nu prea am încredere, altele de care sunt mai puțin apropiată. Dar dacă aș face-o, mi-ar veni să mă întreb: de ce mă consider prietena lor, de ce le consider prietenele mele? Cuvântul „prietenă“, în prezența unor ierarhii de acest tip, nu e adecvat. Poate că trebuie să constatăm că o prietenă rea, o prietenă în care nu poți avea încredere, o prietenă de care suntem prea puțin apropiate nu e prietenă. Poate că,

pentru a clarifica, chiar dacă e dureros, trebuie să învățăm să nu spunem „o prietenă“, ci „o persoană pe care o frecventez, pe care am frecventat-o“. Problema e că în viața de zi cu zi ne e greu să urmărim acest principiu. E reconfortant să avem multe prietene, ne face să ne simțim populare, iubite, mai puțin singure. Preferăm deci să le spunem „prietene“ unor persoane cu care nu prea avem nimic în comun, dar cu care, la nevoie, umplem un gol, petrecem o după-amiază într-o cafenea, bem un pahar vorbind vrute și nevrute. Dacă apoi, cu prima ocazie, o să le descriem drept bârfitoare, ipocrite, ranchiunoase, supărăcioase, n-avem decât. Cert e că o prietenă e tot atât de rară cât o iubire adevărată. Cuvântul „prietenie“ (amicizia) împarte în italiană aceeași rădăcină cu verbul „a iubi“ (amare), și nu întâmplător o relație de prietenie are bogăția, complexitatea, contradicțiile, incoerențele sentimentului de iubire. Pot spune, în ce mă privește și fără teamă că exagerez, că iubirea pentru o prietenă mi s-a părut întotdeauna alcătuită dintr-o substanță foarte asemănătoare cu iubirea pentru bărbatul cel mai important din viața mea. În ce constă diferența? În sex. Și nu e o diferență neînsemnată. Prietenia nu e pusă constant în pericol de practicile sexuale, de gradul de risc care există în amestecul de sentimente înălțătoare și imboldul corpurilor de a oferi și a-și oferi plăcere. E adevărat că azi, din ce văd, e tot mai răspândită prietenia sexuală. Însă acolo e vorba de un joc care încearcă să țină sub control atât forța pătrunzătoare a iubirii, cât și ritualul simplu al actului sexual. Te cunoști de ceva timp cu celălalt, ai mai multă încredere în el decât în necunoscuți, ieșiți la bar, la restaurant, la cinema, faceți sex. Dar, încă o dată, n-aș spune că e vorba de sex între prieteni. Așa cum rare sunt marile iubiri și foarte numeroși în schimb amanții, tot atât de rari sunt prietenii și foarte numeroase cunoștințele cu care s-ar putea să ajungi, din când în când, în pat.

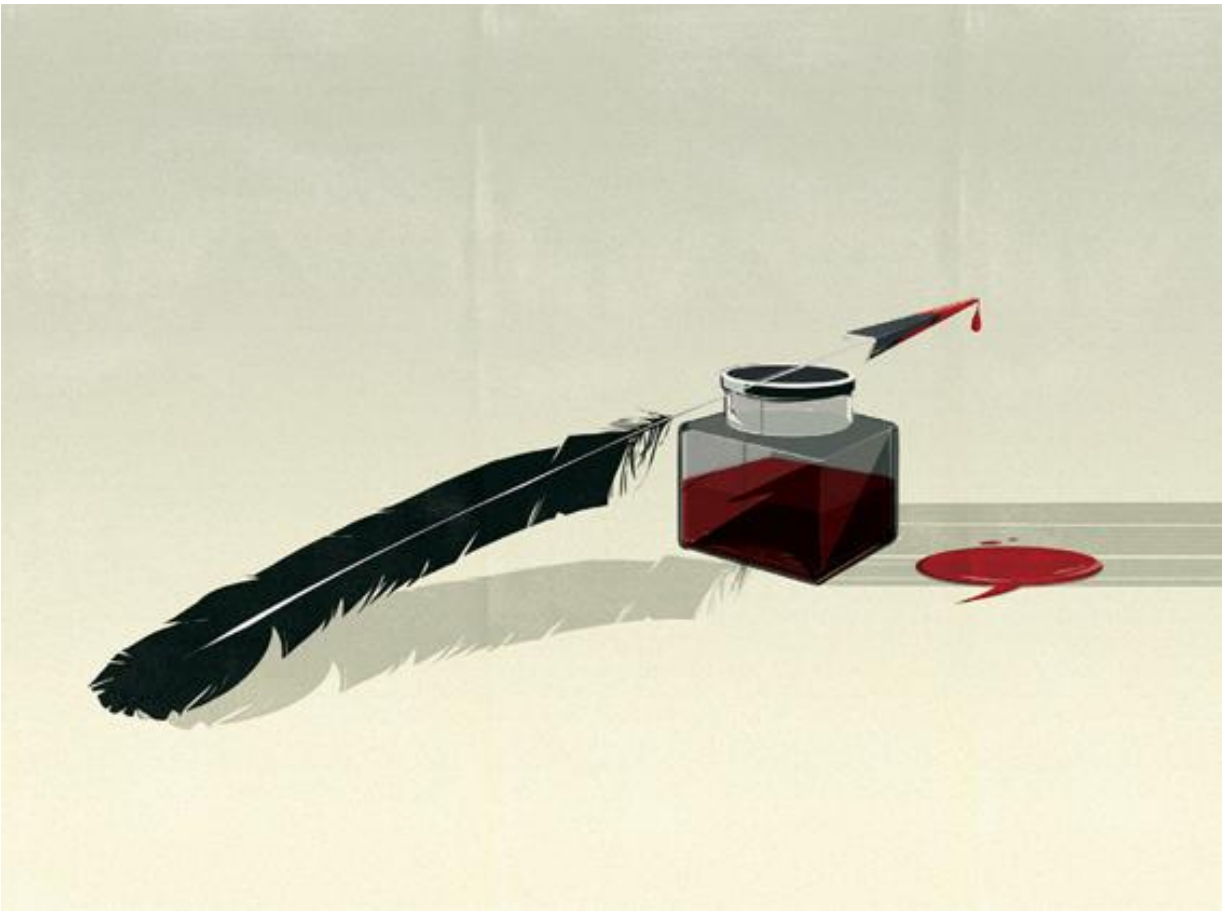

Săpături. 5 mai 2018

Nu e nimic despre care n-aș scrie. Dimpotrivă, imediat ce îmi dau seama că în mintea mea s-a ivit pe neașteptate ceva ce n-aș pune niciodată în scris, iată că mă încăpățânez s-o fac. Unii spun că trebuie să fii precaut, că cine scrie nu trebuie neapărat să pună totul în cuvinte. Și o parte din mine e total de acord. Îmi place scriitura care adoptă un fel de estetică a reticenței, scriitura care sugerează, scriitura aluzivă. Și mă număr printre cei care consideră o victorie glorioasă a literaturii mondiale propoziția cu care Alessandro Manzoni sintetizează, în Logodnicii, felul în care călugărița Gertrude cedează dorințelor teribilului Egidio: La sventurata rispose[2]. Reticența e potrivită, bună și are efect garantat când trecem sub tăcere ce se poate, în fond, imagina. Nu se deosebește prea mult

de practicarea vechii formulări: las în grija imaginației voastre să-și închipuie ce se întâmplă mai departe. Și dă tot ce-i mai bun din ea când scriitorul sugerează prin ce scrie că participă și el la experiența comună. Eu am încercat mult timp să învăț această artă și m-am străduit adesea să o pun în practică. Dar trebuie să mărturisesc că mă simt mai dedicată textului pe care-l scriu când încep să sap în situații și sentimente folosite abuziv, aș spune, ca să extrag tot ceea ce din obișnuință, de dragul unei vieți liniștite, avem tendința să trecem sub tăcere. Nu mă interesează să scriu ceva ce nu s-a scris niciodată. Mă interesează obișnuitul, sau, mai bine zis, ceea ce, pentru propria liniște, am băgat cu forța într-o categorie obișnuită. Mă interesează să scormonesc acolo, să fac dezordine și să nu trec nimic sub tăcere. Știu că în felul ăsta ajung să scriu povești care pot irita și în trecut mi-a părut rău. Iubesc narațiunile pe care decid să le public, îndrăgesc personajele pe care le-am meșterit și mă întristează să aud: trebuia să te oprești, dar nu, insiști, mergi și mai în profunzime, te rog, ajunge. Să nu mai vorbim apoi de momentele când cineva mă avertizează: protagonista unei povești trebuie să fie simpatică, nu trebuie să aibă sentimente oribile, nu trebuie să facă lucruri dezagreabile. Odată s-a întâmplat chiar să nu mi se publice o carte, de-acum tradusă și gata de tipar, pentru că — au spus — ar fi putut avea o influență negativă asupra mamelor. E posibil. Nu se știe niciodată cu adevărat ce efect au poveștile pe care le scriem. Și dacă se greșește, cititoarele și cititorii au dreptul să-l pedepsească pe cel care scrie, încetând să-i mai citească operele. Dar eu rămân la părerea că din momentul în care ne abandonăm, mai mult sau mai puțin arbitrar, misiunii de a povesti, nu trebuie să ne preocupe liniștea sufletească a celui care citește, ci doar să construim ficțiuni care să-i ajute pe oameni să privească fără prea multe filtre condiția umană.

---

2. „Nenorocita răspunse“; trad. de Alexandru Balaci, Editura pentru Literatură Universală, București, 1961, p. 200 (n.tr.).

Scrisul necesar. 12 mai 2018

Cine simte nevoia să scrie trebuie neapărat să scrie. Să nu aveți încredere în cuvinte precum: „ți-o spun pentru binele tău, nu-ți irosi timpul așa“. Arta de a descuraja cu cuvinte afectuoase e dintre cele mai practicate. Nici să nu dați crezare cuiva care spune: „ești tânără, n-ai destulă experiență, așteaptă“. Scrisul nu se amână până când vom fi trăit suficient, vom fi citit suficient, vom fi avut un birou al nostru, într-o cameră numai a noastră, cu o grădină a noastră cocoțată deasupra mării, ne vom fi expus unor experiențe extreme, vom fi trăit într-un oraș incitant, ne vom fi retras într-o cabană la munte, vom fi avut copii, vom fi călătorit mult. Să publici, da, asta se poate cu siguranță amâna, ba chiar poți decide să nu publici deloc. Dar scrisul nu trebuie în niciun caz subordonat unui „după ce“. Când e

felul nostru de a fi pe lume, scrisul nu poate decât să-și afirme în permanență întâietatea față de nenumărate alte lucruri din viață: iubirea, studiile, un loc de muncă. El se impune și când nu avem hârtie și pix sau altceva, pentru că suntem adoratori ai cuvântului scris și mintea noastră dictează fraze chiar și în absența instrumentelor care să le fixeze. A scrie, în fine, e întotdeauna acolo, urgent, și îi îndepărtează cu un gest nesăbuit și pe oamenii pe care îi iubim, chiar și pe copiii care ne caută ca să se joace. Sentimentul de vinovăție vine după, când totul s-a încheiat, și dacă, dimpotrivă, se ivește mai devreme, dacă nu reușești să ți-l reprimi, dacă, în fine, câștigă întâietate responsabilitatea impusă de sentimente, poate că asta e dovada că scrisul nu are suficientă forță, că vocația noastră e una fragilă și că, din fericire — da, din fericire —, pe plan uman suntem mai buni decât majoritatea artiștilor, cu egocentrismul lor. Însă mare atenție, să evităm să confundăm delirurile noastre creative aride, arogante și nemiloase cu pecetea unei calități. Dorința necontrolată de a da formă scrisă lumii nu oferă în sine garanția unor rezultate bune. Nimic nu garantează că scrisul, chiar și când vocația e solidă, dă naștere unor opere memorabile. Poți avea succes, desigur, poți transforma pasiunea de a scrie într-o muncă rentabilă. Dar nu ai cum să reduci niciodată valoarea scrisului la un profil profesional cu un CV stufos, la o carieră cu veniturile respective, la bonusuri. Succesul și micul prestigiu pe care uneori îl generează nu dovedesc nimic, în special dacă ambițiile literare sunt mari. Nemulțumirea rămâne și, cu sau fără succes, scrisul va continua să ne aducă aminte că e un instrument cu care se poate obține mult mai mult decât am fost capabili să obținem. Din acest motiv, exercițiul durează, obsesiv și disperat, toată viața. Și chiar dacă ceilalți ne spun că e de-ajuns, că am dat tot ce puteam da, noi să nu avem încredere, nu trebuie să avem încredere. Ne vom chinui până la ultima suflare, având suspiciunea că exact în momentul în care ni s-a părut că învinseserăm, în realitate am pierdut.

Dependențe. 19 mai 2018

Singura dependență pe care o cunosc bine e cea de tutun; fumez de când aveam doisprezece ani. M-au făcut întotdeauna curioasă alte feluri de a mă otrăvi, dar nu m-au sedus niciodată. Îmi doream să scriu și nu mi se părea că să cad pradă alcoolului sau altor substanțe stupefiante mă poate ajuta. Desigur, un număr însemnat de scriitori obținuseră rezultate uimitoare dând pe gât whisky sau consumând alte substanțe și mă deprima teama de a ceda. Ce scriitoare puteam eu fi dacă nu acceptam substanțe care să mă descătușeze? Dar, pe de altă parte, era suficientă o picătură de coniac ca să nu mai fiu în stare să leg două vorbe cap la cap. Așadar, singurul stimulent care mă ajuta într-adevăr era tutunul, combinat cu foarte multă cafea. Câtă cafeină, câtă nicotină am putut ingera de-a lungul

timpului. La un moment dat am încheiat socotelile cu ele, dar zeci de ani nu a existat nimic în viața mea care să nu fie însoțit de o țigară. Bucuria pură, pentru mine, a fost să scriu fumând, să fumez scriind. Știam, bineînțeles, că e o bucurie înșelătoare, știam că ar trebui să renunț, știam că-mi fac rău nu numai mie, ci și celorlalți. Și am încercat să întrerup brusc, la intervale fixe, acea sclavie, anunțam asta încontinuu, o făceam. Dar lipsa țigării dintre degete mă făcea anxioasă. Fără fumat mă simțeam mai inaptă decât de obicei, mă temeam să nu cumva să-mi dau seama că sunt mult mai rău decât îmi imaginam. Să nu pot fuma mă determina chiar și să refuz să mă întâlnesc cu alte persoane pe care le admiram, le îndrăgeam, la a căror stimă și prietenie țineam. Eram convinsă că o să greșesc ceva, că o să mă arăt nepoliticoasă, că n-o să am nimic inteligent de spus. Așa că mă apucam din nou de fumat, la început pe ascuns, ca dintr-o pasiune clandestină care însă se dezlănțuie apoi mai mult decât e normal tocmai din cauza clandestinității ei. Până când, cu zece ani în urmă, tot încercând, am renunțat cu adevărat, dar cu mare suferință. În acea perioadă am învățat că nu reușeam să mă despart de țigări de teamă că o să văd lumea în toată claritatea ei necruțătoare. Țigările, alcoolul sau cocaina sunt fiecare într-o anumită măsură ochelari cu lentile fumurii și ne dau impresia că tolerăm mai bine ciocnirea cu viața, că o savurăm cu mai multă intensitate. Dar e adevărat? Ceea ce ne subjugă ne întărește? Am crezut mult timp că n-o să fiu în stare să scriu nici măcar jumătate de rând fără să aprind o țigară, că scrisul, lucrul la care țineam cel mai mult, o să-mi fie pentru totdeauna interzis. Chiar și în ziua de azi mă mai las uneori convinsă de asta și îmi dau seama că sunt pe punctul de a ceda și a mă apuca din nou. Până acum m-am salvat doar pentru că o parte foarte slabă din mine a șoptit la momentul potrivit că m-a împiedicat să scriu cum probabil aș fi putut să o fac tocmai nevoia de a mă liniști cu patruzeci de țigări pe zi.

Insomnie. 26 mai 2018

Am o lungă și dureroasă experiență legată de neputința de a adormi. Cu mult timp în urmă mergeam la culcare foarte târziu, mai ales ca să pot citi și scrie. Nu a durat mult până a trebuit să încetez. Cititul îmi provoca o stare de surescitare și, în mod contrar față de cum se întâmplă de obicei — citești câteva pagini ca să adormi mai ușor —, cu cât citeam mai mult, cu atât îmi trecea somnul mai repede. Problema nu ținea de calitatea cărților. Îmi fugea somnul cu cărți mediocre, cu cărți mari, cu romane, cu eseuri. Cititul îmi făcea poftă să scriu și scrisul îmi făcea poftă să citesc. Noaptea trecea adesea fără să închid un ochi și ziua era pierdută degeaba, mă simțeam zăpăcită, mă durea capul, nu reușeam să fac nimic. Mi-a luat mult timp să mă împac cu gândul că după opt seara nu

trebuie să deschid nicio carte, nu trebuie să scriu. Mi s-a părut o mare îngrădire, dar a fost necesar: lipsa somnului mă făcea să nu-mi mai doresc să trăiesc. Așa am cedat și, pentru puțin timp, lucrurile au mers mai bine. Dar, în perioadele în care scriam aproape toată ziua, insomnia își făcea imediat din nou apariția, și încă într-un fel care mă înspăimânta. Dormeam, dar aveam impresia că scriu în continuare, cuvinte după cuvinte. Un medic mi-a spus odată că și pentru a citi și a scrie ai nevoie de un organism apt, iar al meu nu era, nu rezista la efort. Atunci am încetat complet să citesc și să scriu, multe luni m-am ostenit, în mod programatic, numai cu treburile cotidiene. Mi-a fost de mare folos, pentru că am înțeles că scrisul și cititul ca atare nu aveau aproape nimic de-a face cu insomnia: chiar și renunțând cu totul la ele, tot mi-era greu să adorm. Era suficient, de fapt, să-mi treacă prin minte în fugă o jumătate de gând ca să deschid ușa unei obsesii: temeri pentru cei apropiați, invidii, nemulțumiri. Analizam amănunțit, pe întuneric, cu ochii larg deschiși, comportamentul meu și pe al celorlalți, mă convingeam de nesinceități și de trădări, le inventam cu o verosimilitate extremă. Ora târzie, în fine, în care totul trebuia să se încețoșeze și să dispară, mă încredința unei vigilențe insuportabile, manifestate în legătură cu mine și cu persoanele pe care le iubeam și care credeam că mă iubesc. În jurul vârstei de treizeci de ani am început să iau pastile, dar oricât de puternice ar fi fost, reușeam să dorm cel mult trei sau patru ore pe noapte. La un moment dat m-am gândit că, mai mult decât somniferele, m-ar fi ajutat să mă abandonez insomniei. Astfel, am reluat cititul și scrisul de fiecare dată când îmi doream să fac asta, adesea nici măcar nu mă mai duceam la culcare. Azi dorm puțin și prost noaptea, dar suficient la începutul amiezii. Dacă ce citesc sau scriu îmi place, nu închid ochii, dacă îmi displace, alunec într-un somn fragil, dezamăgită și nemulțumită. M-am dat bătută în fața insomniei și adorm câte un pic cum și când se nimerește, dar nu din obligație. În general, mă simt bine.

Plăcerea de a învăța. 2 iunie 2018

Dintre toți anii petrecuți la școală și la universitate, îmi amintesc cu plăcere doar de școala primară. Nu vreau să spun că restul parcursului meu educativ, până la licență, a fost o pierdere de timp. Dimpotrivă, pentru a evita echivocurile, vreau să subliniez cât de fericită am fost, ca adolescentă, când am descoperit latina și greaca, filosofia, matematica, chimia, fizica, geografia și mai ales astronomia. Dar gimnaziul și apoi universitatea au avut numai rolul de a-mi face introducerea în domenii ale cunoașterii despre care nu știam nimic. Am descoperit discipline. Orarul de la școală spunea: la opt e o materie care se numește „latină“, la nouă, una care se numește „greacă“, la zece, una care se numește „filosofie“, și tu o să le studiezi un anumit număr de ani, cinci, trei, chiar și numai unul. Dar nu mi s-a

părut că ar avea vreun sens să știu latină sau greacă, că asta ar presupune, de exemplu, să pot citi operele lui Euripide sau Seneca în limba în care fuseseră scrise. Le consideram un prilej de simplă activitate școlară, erau limbi moarte al căror studiu folosea la obținerea unei note bune, a unei diplome, a unui posibil loc de muncă. De aceea pot să spun cu seninătate că numai după diploma de licență am început să învăț în mod serios. Înainte nu era vorba de învățare în sine, ci doar de o activitate continuă, respectuoasă și obedientă, care folosea la ocuparea unor locuri alese în ierarhia cunoașterii. Eu am fost, în general, în fruntea listei celor mai buni, și totuși, toate noțiunile pe care le memoram atunci ca să ies în evidență mi s-au șters din memorie. Nu doar că nu mai am nimic în minte, dar mi-a rămas impresia că am studiat foarte mult fără să învăț, că am făcut un efort imens fără nici măcar o clipă de bucurie. În schimb, anii școlii primare mi-au lăsat amintirea foarte limpede a uimirii cu care orele petrecute în bănci se transformau în competențe precise — a ști să citesc, a ști să scriu, a ști să socotesc —, dar și în nenumărate informații suplimentare. Azi n-aș putea să povestesc în mod detaliat cum lua formă acel sentiment de uluire mândră, memoria s-a șters și în acest caz, ar trebui să inventez anecdote eficace, pentru că nu am în minte nimic din ce s-a întâmplat cu adevărat. Dar uimirea — uimirea de a ști să citesc, de a ști să scriu, de a ști să transform semnele în lucruri, peisaje, persoane, sentimente, voci, sau invers, de a ști să reduc toată realitatea și fiecare fantezie, fiecare proiect în semnele alfabetului, în cifre —, uimirea, spun, mi-a rămas și stăruie foarte vie. Din toți anii care au urmat îmi amintesc efortul, neliniștea de a mă descurca, câteva umilințe, câteva eșecuri urâte, destule succese, dar niciodată acea uimire plină de satisfacție. A trebuit să nu mai fiu studentă ca să reîncep, brusc, să studiez mirându-mă. Azi am pierdut din nou asta, dar sper ca uluirea să revină odată cu timpul pe care va trebui să-l umplu la bătrânețe.

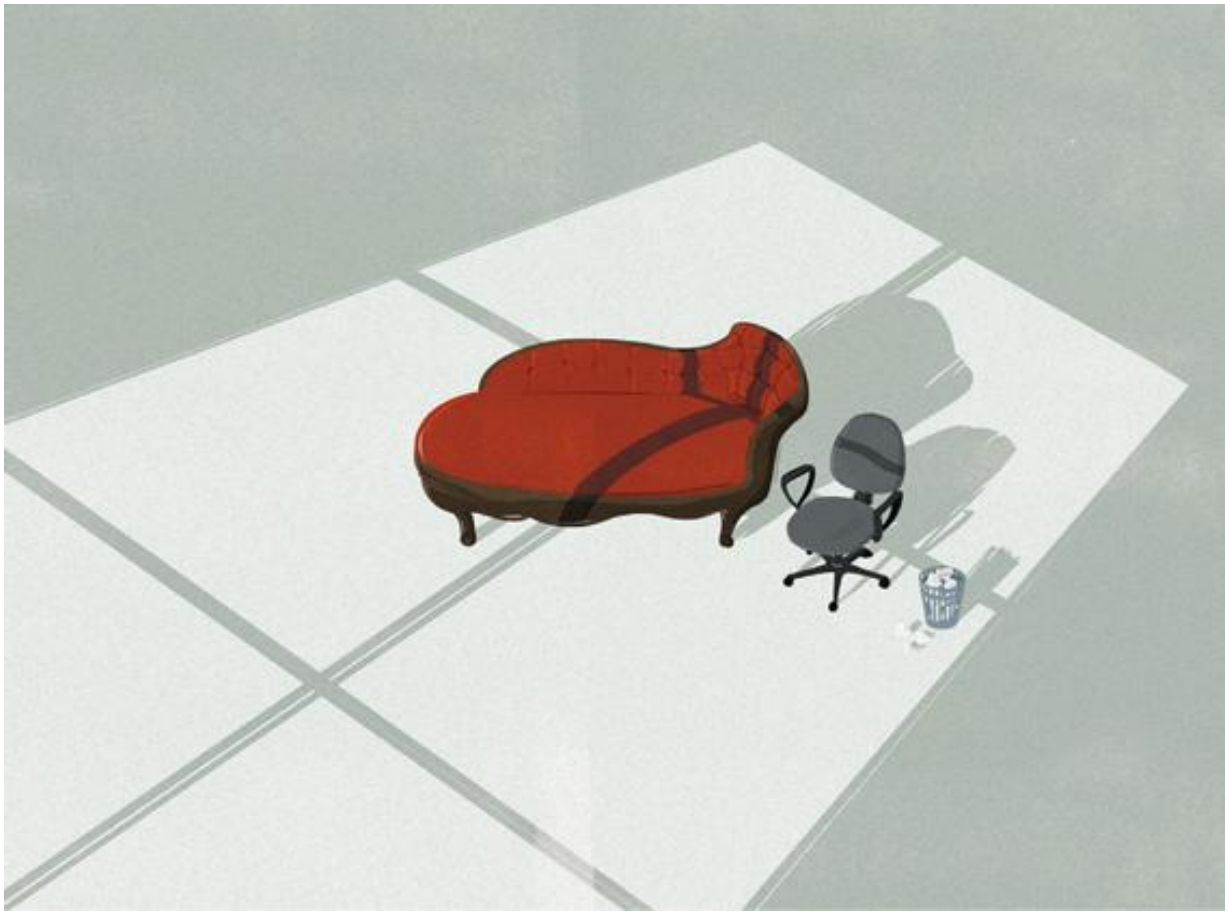

Neliniște. 9 iunie 2018

Nu m-am supus niciodată terapiei psihanalitice, dar am fost mereu pe punctul de a o face. Ce mă îmboldea? Adesea senzația unei lipse. Și mai adesea, dimpotrivă, sentimentul unei prisosințe, ceea ce mi-a dat parcă impresia că aș fi băut apă până în punctul de a mă îneca. Apoi o permanentă nemulțumire reprimată întotdeauna de bunele maniere și de tonurile cordiale cu care eram obișnuită. Și tendința de a face un pas înapoi de fiecare dată când o dorință riscantă mi se părea realizabilă. Și, în fine, o ușoară nefericire, dar care nu trecea, ca o mică durere articulară cu care înveți să trăiești. Dar ce mă făcea să abandonez ideea? Să-i spun unei persoane necunoscute, fără nicio importanță în viața mea, tot ce-mi trece prin minte. Mi se părea un abuz pe care eu însămi aș accepta să-l

îndur, chiar plătind pentru asta. Aveam impresia că aș ceda unui șantaj, eram sigură de un fel de discurs mut al potențialului psihanalist, care suna așa: „am puterea să te ajut, dar dacă vrei să-mi exercit această putere, trebuie să-mi furnizezi după un orar fix, în schimbul bancnotelor, amintiri, gânduri, credințe, tot, chiar și minciunile pe care ți le spui“. În anumite perioade, ca să fug de nevoia de analiză pe care o simțeam, am invocat scuze precum lipsa banilor. Nu poți înrăutăți situația financiară a familiei tale ca să-ți îmbunătățești propria existență, îmi spuneam. Și mă consolam gândindu-mă: sunt mulți oameni care nu au bani pentru terapie, neliniștea ta e parte din neliniștea unui imens segment al speciei umane care în mod sigur ar avea nevoie de ajutor mai mult decât tine. Dar nici când situația mea financiară s-a îmbunătățit nu m-am dus la terapie. Dimpotrivă, ca să opun rezistență, am apelat la latura mea secret anarhică: am refuzat să stabilesc o relație în care m-aș fi aflat într-o poziție subalternă, constrânsă să mă supun unei puteri, puterea imensă a cuiva care, tăcând în timp ce tu turui, interogându-te fără să răspundă niciodată de fapt întrebărilor tale, ascunzându-și în fața ta pulsiunile în timp ce tu le dezvălui pe ale tale în modul cel mai fragil, te condiționează cu promisiunea niciodată făcută cu adevărat că suferințele tale, dacă n-o să se sfârșească nicicum, o să devină, totuși, mai devreme sau mai târziu, suportabile. Azi aș putea să mă supun terapiei fără să mai invoc scuze, dimpotrivă, dând curs liber unui imbold de câteva decenii. A sosit momentul, îmi spun. Nu am probleme financiare și, mai ales, nu mai am nevoie să-mi demonstrez că nu mă las supusă niciunei autorități, mică sau mare, cum o fi ea. Atunci, ce mă înfrânează? Probabil că, între timp, am citit prea mult și curiozitatea s-a diminuat. Probabil că, dintr-o aroganță enervantă, mi se pare că știu suficient ca să-mi explic eu mie însămi fără să apelez la experți. Probabil că, îmbătrânind, a îmbătrânit și neliniștea mea, parcă a ațipit. Probabil că — și poate că asta e problema — nu m-am simțit niciodată cu adevărat rău. Cine se simte cu adevărat rău caută — trebuie să caute — ajutor imediat.

Cine învinge, cine pierde. 16 iunie 2018

Nu-mi place clasificarea ființelor umane în învingători și învinși. Sau poate că nu o înțeleg. Mă gândesc la simbolurile prin care poate fi identificat cel care a învins. Banii, înainte de toate, adică posibilitatea de a cumpăra obiecte de lux, consecința fiind plăcerea de a le etala ca dovadă a propriei superiorități. Sau exercitarea unei puteri, recurgerea la gesturi minime pentru a obține ceea ce pe muritorii de rând îi costă efort și neplăceri. Sau genul ăla de aer nobil care provine din faima mediatică, un sânge albastru al notorietății care-ți asigură privilegiul de a nu trebui să câștigi de fiecare dată atenția celorlalți, de a fi recunoscută cu entuziasm la prima privire. Sau permanenta punere în scenă a fericirii, o aură obligatorie, dat fiind că, dacă ai bani din abundență, dacă exerciți putere, dacă te

bucuri de statutul de VIP, nu poți fi decât fericit. Altfel toate caracteristicile învingătorului se dovedesc repede foarte puțin adevărate și mai ales precare. Bani, putere, faimă, fericire — toate se fisurează imediat, dezvăluindu-și inconsistența. Și de fiecare dată când imaginea celui ce a învins se surpă, ieșind la iveală legătura dintre substanța eșecului și aparența câtorva victorii, iată că se surpă și cea a învinsului, concept care se atribuie persoanei care, tocmai, nu poate etala altceva decât statutul celui înfrânt: fără bunuri de mare lux, fără putere, fără faimă, doar sentimentul de nefericire care provine din impresia că ai eșuat. Poate că spectrul real care stă la pândă în spatele clasificării în învingători și învinși e chiar teama de eșec. Când eram tânără, era lucrul de care mă temeam cel mai tare. Să eșuez la școală, să eșuez în obținerea unui loc de muncă, să eșuez la orice fel de testare, de gimnastică sau de matematică. Mă implicam istovitor în tot ce ar fi avut și numai aparența unei competiții pentru că intuiam că un eșec atrage un altul, apare lista cu cei buni și cei răi, iar când ajungi pe lista cu cei răi devine anevoios să treci pe a celor buni. Mi-a luat mult timp să înțeleg că aceste categorisiri sunt pe cât de necruțătoare, pe atât de arbitrare. Ele se prefac că nu există inegalități socio-economice, discriminări sexiste și rasiste, nici foarte vinovata irosire de inteligență care apare drept urmare a acestora. Compilăm clasificări fără să ținem cont de întâmplare: locul de naștere, familia de origine, inegalitatea de șanse etc. În fine, sunt prea diferite, încă și astăzi, chiar în această parte de lume așa-zis avansată, condițiile de la care se pleacă, pentru a-ți pune problema de competiții oneste. În ce mă privește, dacă aș putea, aș elimina concepte ca „a eșua“, „a învinge“, „a pierde“, care în starea actuală a lumii sunt lipsite de orice fundament obiectiv. Dacă chiar trebuie, m-aș limita la competiții ca cele din Alice în Țara Minunilor. Acolo nimeni nu pierde, toți câștigă și nu există niciodată eșec.

Cele mai proaste înclinații. 23 iunie 2018

Nu am fost niciodată activă din punct de vedere politic. Nu am organizat marșuri sau manifestații, nici nu m-am implicat în organizarea lor. M-am limitat întot-deauna la a participa — doar la a participa — la toate inițiativele care mi se păreau necesare și urgente pentru binele comun. Uneori am fost foarte îngrijorată, m-am temut pentru soarta democrației în țara mea. Dar cel mai adesea m-am gândit că se exagerează intenționat spaimele noastre și ale altora. În ultimii ani, nu am empatizat cu marea neliniște cauzată de ascensiunea politică a partidului Movimento 5 Stelle. Nici nu m-a convins termenul „populism", potrivit astăzi pentru toate forțele politice, vechi și noi, deci în fond inutil. Movimento 5 Stelle mi s-a părut mai degrabă un receptacul important pentru

nemulțumirea de masă generată de modul inadecvat, adesea dezastruos — atât la dreapta, cât și la stânga, atât în Italia, cât în toată Europa —, de a guverna criza economică și transformările pe care le trăim. Nu l-am votat niciodată, mă distanțez prin pregătire de limbajul lor încâlcit, uneori ingenuu, alteori trivial. Dar consider și acum că s-a comis o greșeală foarte gravă fiind prezentați ca un pericol pentru democrația italiană și, extrapolând, pentru întreaga Europă. Războiul împotriva acestui partid ne-a împiedicat să vedem că pericolul e altundeva. Mă refer la Liga lui Matteo Salvini, o forță politică mult mai bine organizată decât Movimento 5 Stelle, despre care s-a crezut în mod eronat că a fost îmblânzită de anii de guvernare a lui Berlusconi. Pentru Salvini trebuie să recunosc că nu am nicio simpatie. Nu vorbesc despre persoana lui, bineînțeles. Îmi displace mai degrabă ce reprezintă, așa cum îmi displace ce reprezintă, pe această planetă, cei cărora el le acordă multă încredere: Putin, Trump și, pe urmă, Marine Le Pen, Orbán și alte figuri similare. Secretarul Ligii — astăzi parte foarte importantă a noului guvern — s-a aliniat celei mai rele tradiții politice italiene. Extrem de subestimat, folosit de televiziuni pentru a anima dezbaterile televizate și a face spectacol, s-a dovedit cu timpul tot mai convingător cu aparența lui de om bun, obișnuit, care cunoaște în profunzime problemele oamenilor obișnuiți și care, la momentul potrivit, știe să lovească cu pumni xenofobi și rasiști în masă. Uneori îmi imaginez cu angoasă că acest consens din jurul sentimentelor negative pe care Salvini le întruchipează și le stimulează e menit să se reverse dincolo de chiar intențiile sale, să vireze spre o neomenie în masă care în vremuri de criză stă mereu la pândă, unind rațiuni divergente: ale profitului și ale largilor pături sociale doborâte de precaritatea financiară și de teama de viitor. Pe de altă parte, Movimento 5 Stelle a vrut cu tărie guvernarea țării ca s-o elibereze de ineficiența ei tradițională. Dar azi parcă stau așezați în jilțuri — cu președintele consiliului în frunte — așteptând să-și asume curând întreaga vină care îi e atribuită în mod normal politicianului aflat la putere. Primul lor acuzator, la momentul oportun, va fi Salvini.

În suspensie. 30 iunie 2018

Câteva însemnări precaute despre punctele de suspensie. Sunt agreabile. Seamănă cu pietrele acelea care se ivesc din apă și pe care e o plăcere și un risc să sari, când e vorba să treci peste un torent fără să te uzi. Azi, mai ales în comunicarea electronică, au o asemenea putere de sugestie, încât cele trei puncte canonice nu mai sunt de-ajuns, se pun patru, cinci, chiar și șase la rând: „Stau aici... mă frământ.... mă întreb unde ești.... mă gândesc la tine..... mi-ar plăcea să te revăd, dar.....“. În mod sigur comunică foarte multe, semnalează atâtea lucruri: neliniște, stânjeneală, timiditate, incertitudine, șiretlicul de a spune și a nu spune deopotrivă, un moment în care eram pe cale să exagerăm și apoi am renunțat, chiar și un răgaz. Le foloseam și eu odată din abundență, dar acum m-am oprit. Și

totuși, insist, îmi plac, în textele altcuiva nu m-ar deranja nici dacă în loc de cele trei obișnuite aș găsi zece. Dar de la un moment dat încolo, privirea a început să-mi fugă, să treacă nerăbdătoare peste puncte ca să se agațe din nou cât mai repede de cuvinte. Și în textele mele le-am simțit ca pe o cochetărie, ca atunci când clipești des din pleoape cu gura întredeschisă, cu o uimire prefăcută. Prea multe suspensii grațioase care făceau din ochi, în fine. Le-am eliminat definitiv, în cele din urmă, când am fost convinsă, pornind de la niște experiențe agasante de-ale mele, că un discurs, odată început, nu trebuie niciodată suspendat. Vorbesc, înainte de comunicarea scrisă, de cea orală. Dacă îți asumi responsabilitatea începerii unei fraze, ea trebuie dusă la capăt, chiar dacă se urlă la tine, chiar dacă ești insultată și tu însăți regreți că ai început să vorbești, îți pierzi încrederea, cuvintele nu-ți mai vin. Așadar, hotărârea mea n-are legătură cu scrisul, poate că nici cu punctele, ci cu ideea însăși de suspensie. Uneori tăcem pentru o viață liniștită sau din interes, știm că nu trebuie să deschidem gura pentru că altfel totul o să se năruie pentru totdeauna și nu vrem să se întâmple așa ceva. De obicei tăcem de teamă, din complicitate. Tăcerea poate fi criticată oricât, dar are meritul de a fi o alegere clară. Când hotărâm să o rupem, să vorbim, atunci trebuie să mergem până la capăt fără să ne sustragem, fără să nuanțăm, fără elipse confortabile. Deci, da, cred că de aici provine renunțarea mea la punctele de suspensie. O veche admirație pentru apariția sau dispariția lor s-a transformat cu timpul în aversiune pentru tergiversare. Dacă trebuie să vorbești, vorbește, îmi spun, și mergi drept pe drumul tău, fără puncte. Așa că și atunci când dialogurile le impun — mai ales acolo punctele de suspensie scapă de sub control —, fac totul ca să le evit sau, dacă nu reușesc, prefer să le reduc de la trei la unul, cu o întrerupere bruscă. Înclin spre „mi-ar plăcea să te revăd, dar.“ în loc de „mi-ar plăcea să te revăd, dar...“. Trebuie să-ți ispășești păcatele unei fraze incomplete, să-i percepi urâțenia, dacă vrei să te educi să mergi întotdeauna, cel puțin când vine vorba de cuvinte, până la punct și gata.

Artefacte. 7 iulie 2018

Am avut, în decursul vieții mele, atât pe marele, cât și pe micul ecran, relații sentimentale intense cu mai multe înfățișări ale unor actori și actrițe. Ultima umbră de care m-am atașat e cea pe care din comoditate o numesc aici Daniel Day Lewis. E vorba de o atracție fizică? Posibil. Să spunem că în mod sigur corespunde unui model de bărbat care-mi place: cu oase solide, chipul prelung, fără trăsături plicticos de armonioase. Dar, după cum se vede, nu recurg la multe cuvinte ca să spun ce mă entuziasmează la acest corp masculin, dimpotrivă, sunt în mod intenționat vagă. Motivul e că de fapt Daniel Day Lewis mă interesează tot atât cât m-ar interesa orice alt bărbat cu oase solide, fără trăsături plictisitor de armonioase. Ba să spunem că nu am nicio curiozitate pentru cum e în realitate și,

dacă mi s-ar întâmpla să-l întâlnesc pe stradă, îmi închipui că nici măcar nu l-aș recunoaște. Eu îl iubesc nu în realitate, ci în filmele în care a jucat. Îl iubesc pentru cum cade lumina în mod studiat pe el pe platoul de filmare, pentru cum e fotografiat, pentru forța aventurii în care se mișcă corpul lui, pentru inteligența replicilor pe care cineva le-a scris și el le interpretează, pentru imaginația cu care un anumit regizor l-a ghidat, pentru măiestria celei care l-a machiat, pentru costumele pe care le-a purtat ici și colo, pentru eficiența birourilor de presă etc. De mult timp, de fapt, am încetat să mă gândesc la staruri ca la ființe umane care există cu adevărat. Azi știu că la originea iubirilor spre care suntem împinse de fabricile de povești nu se găsește o persoană fizică, ci un ansamblu de competențe. Când îl iubesc pe Daniel Day Lewis, eu îi iubesc pe romancierii după ale căror cărți s-au făcut filmele, pe scenariștii care au orchestrat scenarii și apoi pe regizori, pe directorii de imagine, pe inginerii de sunet și lumini, pe scenografi, pe costumieri, pe cei de la machiaj, pe profesorii de dicție, în fine, pe toți cei care au muncit în fericitele împrejurări grație cărora corpul acela real, cu abilitatea lui mimetică, cu mersul său, cu felul lui de a gesticula, cu fotogenia lui, s-a dovedit foarte capabil să devină o înfățișare cinematografică sau televizată foarte impresionantă. Daniel Day Lewis (ca de altfel orice star, sau poate orice personalitate creativă) e, în fine, nu un bărbat, ci o operă de artă. Numele lui e un soi de titlu cu care indic o muncă valoroasă, adică suma tuturor personajelor pe care le-a interpretat el în mod splendid, a tuturor aventurilor care au devenit prețioase prin participarea lui. E un rod al imaginației, o fantasmă modelată din cuvinte, și imagini, și aparate tehnice, și profesionalism. Ar fi la fel, dacă stau să mă gândesc, chiar și dacă aș avea plăcerea să-l cunosc și să-l frecventez. Și dacă brusc ar trebui să se transforme în persoană în carne și oase, vai, bietul de el, biata de mine. Realitatea nu reușește să se încadreze în formele elegante ale artei, se revarsă întotdeauna indecent.

Plouă cu știri. 14 iulie 2018

Nu am mania de a mă ști informată în legătură cu tot ce se întâmplă în lume. Când eram tânără, aruncam un ochi la câteva titluri din ziar și mă uitam la știri din când în când. Interesul tot mai mare pentru politică, care a apărut brusc pe la douăzeci de ani, a fost cel care m-a îmboldit să acumulez știri. Mi se părea că trăisem până în momentul acela într-o stare de nepăsare continuă și m-a cuprins teama că îmi trăiesc viața fără ca măcar să bag de seamă dezastrele, ororile din jurul meu. Mă temeam că devin o persoană superficială, cu complicitățile ei inconștiente, cu dezinteresul ei vinovat. Deci mi-am impus să citesc ziarele și, pentru că nu mi s-a părut suficient, am trecut la cărți de istorie contemporană, la sociologie, la filosofie. A fost o perioadă în care am mers împotriva firii mele și am

încetat chiar și să citesc romane, mi se părea un timp sustras nevoii de a-mi trăi epoca cu ochii larg deschiși. Dar n-am făcut mari progrese, întotdeauna era ca și cum aș fi intrat în sală la un film care începuse deja și m-aș fi chinuit să mă orientez. Unde era binele, unde răul? Cine era cel corect, cine cel incorect? Cine interpreta fapte și cine le distorsiona? O osteneală care nu s-a încheiat, ba în ziua de azi mi se pare mai greu decât în trecut să încerc să înțeleg cum merge lumea, pentru a nu afla, la final, că am fost fără să-mi dau seama complice cu drojdia speciei umane. Ploaia neîntreruptă cu știri nu ajută, nu ajută cărțile, nu ajută formulările sociologice mereu noi, care simplifică în mod strălucit realitatea. Dimpotrivă, am impresia că sistemul de știri, în articularea lui pe hârtie și digitală, îi închide de-acum pe cetățeni înăuntrul unui fel de haos informativ, o condiție în care cu cât te informezi mai mult, cu atât ești mai nelămurit. Așadar, pentru mine problema nu e să fiu foarte informată, ci în mulțimea de știri exagerate inutil să dau de urma celor care-mi folosesc ca să disting la timp ce e adevărat și ce e fals, ce e mai bun și ce e mai rău. Sarcină foarte dificilă. Am avut dintotdeauna o mare admirație pentru cei care, din interiorul celor mai diferite convingeri, în dezordinea proprie a fiecărui prezent, au intuit încă de la început pericolele enorme ale nazi-fascismului și le-au denunțat cu curaj. Dar mai suntem capabili să fim observatori clarvăzători? Există astăzi condițiile necesare pentru a privi în perspectivă? Uneori mi se pare că înțeleg de ce noi, femeile, citim tot mai mult romane. Romanele, când funcționează, se folosesc de minciuni ca să spună adevărul. Piața de știri, în război pentru audiență, tinde tot mai mult să transforme adevărurile cele mai insuportabile în minciuni romanești, captivante, de care te poți bucura.

Noutăți literare. 21 iulie 2018

A fost o etapă, care din fericire s-a terminat de mult, în care am crezut că, dacă o poveste nu e absolut nouă, dacă nu e comparabilă cu nimic altceva decât cu ea însăși, e de aruncat. Era vorba de o atitudine foarte arogantă și totodată foarte naivă. Se baza pe ipoteza nedeclarată că eu sunt dotată cu capacități extraordinare și că dacă aceste capacități nu se manifestă în opere de absolută, prețioasă unicitate, ar trebui să trag în mod lucid concluziile: fie din lene, din diletantism, mă trădez pe mine însămi, fie ipoteza mea e complet nefondată. În fine, nu merita să scriu dacă nu eram în stare să scriu lucruri mai bune și totodată complet diferite de cărțile pe care le iubeam și care se aflau la originea dorinței mele maniacale de a povesti. Cu timpul, mi-am schimbat părerea. Azi nu prea am încredere în cei care

spun: „iată o carte cu adevărat nouă“. Nu există altceva cu adevărat nou în literatură decât felul nostru foarte individual de a folosi depozitul literaturii planetare. Suntem cufundați în ceea ce ne-a precedat. Nu mă refer la manualele școlare care aliniază cronologic autori, viață și operă, de la origini până în zilele noastre, și nici măcar la lista detaliată a lecturilor noastre începând cu vârsta de șapte ani. Nu există un înainte pentru care noi suntem un după. Toată literatura, mare sau mediocră, cum o fi ea, e contemporană cu noi, se înghesuie în jurul nostru în timp ce scriem, e aerul pe care îl respirăm. În consecință, paginile noastre nu sunt niciodată „noi“ în sensul pe care îl dă industria culturală adjectivului. Ele constituie în schimb urma felului în care, vrând-nevrând, ne-am hrănit din tradiție ca să exprimăm — din interiorul ei — individualitatea noastră. Nici măcar un singur autor nu epuizează de la sine literatura producând texte fără îndatoriri. Nu există opere care se rup de trecut, opere care fac abstracție de el, opere-limită. Noutatea literară — dacă chiar vrem să insistăm asupra acestui concept — e dată de modul în care fiecare individ locuiește magma de forme în care e scufundat. Așadar, să te remarci e o sarcină anevoioasă și poate că nici măcar nu e într-adevăr necesară. Mă surprind cei care-și etalează în mod provocator propria „noutate“, care se consideră unici, care nu vor să admită influențe. E o etalare spectaculoasă de înfumurare în folosul mass-mediei, sau o manifestare a groazei de a nu reuși să ai o individualitate proprie, ca și cum ai putea dovedi această individualitate doar negând materia literară care ne-a constituit și ne constituie. În realitate, nici măcar Homer nu a fost vreodată „nou“. Probabil că un autor capătă formă de fiecare dată grație unui efort de reorganizare a materialului literar care îl precedă. Și asta nu e deloc puțin.

Minciuni. 28 iulie 2018

În copilărie, am fost o foarte mare mincinoasă, am spus toate tipurile posibile de minciuni. Am mințit ca să par mai bună decât eram. Am mințit ca să mă laud cu lucruri pe care mi-ar fi plăcut să le realizez, dar pe care nu le realizasem de fapt. Am intrat deseori în bucluc lovindu-mă de propriile minciuni, mărturisind vinovății de care doar în minciună eram responsabilă. Am spus minciuni cauzate de angoasă — mi le amintesc cu suferință —, improvizate în grabă ca să scap de vreo brutalitate venind aproape întotdeauna din partea bărbaților. Dar, dintre toate minciunile de atunci, cele care-mi plăceau cel mai mult — spuneam foarte multe — nu aveau niciun scop. Le eram foarte dedicată și făceam orice ca să pară întâmplări reale. Sau mai degrabă aș spune că îmi ieșeau atât de adevărate, încât eu

însămi, în timp ce vorbeam, aveam impresia că nu sunt minciuni. Sau poate că era fix opusul: spuneam minciuni fără să le consider ca atare și de aceea aveau mai mult decât altele aparența de adevăr. Acest soi special de minciuni aparține laturii fericite a copilăriei mele. Aveam mult succes cu cei de vârsta mea, în general credeau fiecare cuvânt de-al meu și m-ar fi ascultat mereu. Dar câteodată cineva spunea: sună prea bine, e imposibil să se fi întâmplat cu adevărat. Și atunci eu mă rușinam un pic, începeam să jur că povestea e adevărată și între timp deveneam anxioasă, simțeam că jocul se năruie. Ce trebuia să fac, să urâțesc minciunile? Dar ce plăcere puteam avea de a povesti dacă le spuneam plicticoase, incoerente? Nu știu dacă din cauza acelor critici, dar pe la doisprezece ani mi-am impus să nu mai mint, din niciun motiv. Probabil că am vrut pur și simplu să devin adultă și mi s-a părut infantil să spun minciuni. În mod sigur, cum s-a întâmplat adesea în viața mea, mi-am impus de la o zi la alta o disciplină feroce și de atunci într-adevăr n-am mai mințit altfel decât din iubire pentru literatură, care e o minciună nobilă. În schimb, am devenit o naratoare orală obsesiv de sinceră. Povesteam vise de-ale mele, coșmaruri, străduindu-mă să fiu foarte fidelă. Pentru prietenii mei făceam rezumate foarte detaliate chiar și de romane și filme. Și adesea povesteam întâmplări pe care le trăisem cu adevărat, fiind însă atentă să nu le ajustez ca să se depene mai ușor, în mod mai captivant. Dar mi-a rămas ani la rând nostalgia lungilor și articulatelor minciuni gratuite de copilă, aveam impresia că sunt mai adevărate decât adevărul. Probabil că și acea nostalgie a fost cea care m-a îmboldit apoi să dau o desfășurare narativă jurnalelor pe care le scriam și să mă îndrept spre roman. Oricum, cu sau fără romane, nostalgia a rămas. Azi îi iubesc mult pe copiii care improvizează baliverne fără niciun scop, recunosc imediat această plăcere. Cum, pe de altă parte, recunosc angoasa din momentele în care ei mint ca să se apere, pentru că lumea e plină de capcane și de umilințe, iar minciuna, în anumite cazuri, oferă un pic de răgaz.

A mărturisi. 4 august 2018

E o chestiune de disciplină. Am învățat că sentimentele negative sunt inevitabile și că, dacă vrei să fii o persoană onestă cu tine însăți și cu ceilalți, trebuie să-ți impui să le mărturisești. Cum? În primul rând, străduindu-ne să nu le deghizăm în sentimentele unei persoane neînfricate, care pune pe primul loc adevărul. De exemplu, ne chinuie gândul la prietena cu un caracter exemplar care place tuturor, în timp ce noi trebuie să depunem foarte mult efort ca să obținem un dram de simpatie? Bine, vom evita să reacționăm vorbind despre tot acel succes ca despre rodul unei ipocrizii gestionate abil. Vom evita mai ales să ne justificăm clevetirea subliniind cu fiecare prilej: dragostea de adevăr e cea care mă îndeamnă să denunț ipocrizia ei; dacă n-aș face-o, aș fi la fel de ipocrită ca ea. O să

ne educăm în schimb să credem că bunul caracter există în natură și că a-l reduce de îndată la un exercițiu de ipocrizie e pur și simplu semnul invidiei pe care o simțim pentru succesul prietenei noastre. Bineînțeles, efortul va fi considerabil și, în plus, nu ne va oferi nicio satisfacție: invidia o să persiste la fel ca suferința noastră de persoane invidioase. Dimpotrivă, cu siguranță o să constatăm că ne simțeam mult mai bine când interpretam rolul persoanei brutal de sincere, luptându-se cu falsitatea care te împiedică să vezi cine merită într-adevăr și cine nu merită. Atunci, ce e de făcut? O să fie nevoie de un alt efort. Va trebui găsit tonul potrivit pentru a-i spune prietenei că succesul ei ne face să suferim, că o invidiem, că ne e rușine de noi când, ca să ne simțim mai bine, în loc să recunoaștem că ea deține calități pe care nu le avem, declarăm în stânga și-n dreapta că e ipocrită. Dacă o să reușim, vom fi făcut doi pași mari înainte: primul, vom fi descoperit că adevărul se protejează întâi de toate spunând adevărul despre noi înșine; al doilea, că am câștigat ceva mult mai admirabil decât un caracter bun în sine — capacitatea de a ne autoanaliza și de a ne autoguverna. Mda, dar dacă prietena noastră e cu adevărat o ipocrită? N-are decât. Jocul ipocriților e fragil, va fi dată imediat în vileag, va plăti pentru ipocrizia ei și noi o să savurăm momentul. O să savurăm momentul chiar dacă nu e o atitudine admirabilă și ar trebui să ne confruntăm încă o dată cu un sentiment foarte urât: plăcerea de a asista la declinul persoanelor de succes, satisfacția de a consemna rătăcirea lor și disperarea după sfârșitul unei perioade fericite. Cum o să procedăm atunci? O să afirmăm că am avut dreptate, o să spunem triumfal că am fost primele care am intuit că prietena noastră — care acum nu ne mai e prietenă — e ipocrită? Nu, o să facem încă o dată un efort de adevăr în legătură cu noi însene. O să recunoaștem că ne-am bucurat de necazurile altcuiva, o să recunoaștem că ne-au dat un sentiment de ușurare. De la Augustin de Hipona încoace, uneori e chiar izbăvitor să vorbim cu sinceritate feroce nu către ceilalți, ci către noi înșine.

Renunțări clare. 18 august 2018

Din câte îmi amintesc, schimbarea nu m-a speriat niciodată. Mi-am schimbat locuința, de exemplu, de mai multe ori, dar nu-mi amintesc neplăceri deosebite, regrete, lungi perioade de neadaptare. Mulți detestă mutatul, sunt unii care îl consideră în măsură să ne scurteze viața. Mie îmi place întâi de toate cuvântul, mă face să mă gândesc la elanul pe care îl iei la săritura în lungime, îți aduni energiile ca să te lansezi spre un alt loc, unde totul rămâne să fie descoperit și învățat. Sunt convinsă, în fine, că schimbarea are întotdeauna o latură pozitivă. Ajută la a ne da seama, de exemplu, că am acumulat multe lucruri inutile, pe care le-am considerat în mod greșit utile, că avem nevoie cu adevărat de foarte puțin, că ne atașăm de obiecte, de spații, uneori de persoane, fără de care viața noastră nu doar că nu

sărăcește, dar se deschide, pe neașteptate, către noi posibilități. Când schimbările sunt radicale, după o perioadă scurtă de incertitudine, înclin spre euforie. Mă simt ca atunci când, mică fiind, născoceam de toate ca să mă găsesc afară în timp ce era pe cale să înceapă o furtună și voiam să mă ud până la piele înainte ca mama să mă înșface. Dar din cauza acestei înclinații am descoperit cu o întârziere vinovată cealaltă latură a schimbării — suferința. Nu vorbesc aici de cine-și vede brusc existența dată peste cap și rezistă în carapacea obișnuințelor care păreau definitive, până când își dă seama că nicio împotrivire nu durează și se resemnează melancolic cu faptul că lumea de ieri n-o să mai fie mâine. Nu m-a cuprins niciodată cu adevărat — nici măcar literar — regretul felului în care era frumoasă viața înainte de vreo revoluție. Am simțit întotdeauna mai pregnant veselia răsturnărilor și de aceea mi-a fost clar târziu că veselia aia, entuziasmul ăla nu sunt în mod necesar în contradicție cu o suferință profundă. Dacă privești cu atenție, de exemplu, marea bucurie autentică cu care am salutat schimbări importante pentru noi, femeile, a fost însoțită de o durere tăcută pe care, din câte știu, ne-am povestit-o doar puțin. Undeva înlăuntrul nostru ne provoca o mare neliniște să ne dezbrăcăm de haina docilă pe care ne-o cususeră pe corp înseși mamele noastre încă din primii ani de viață, ca să îmbrăcăm una mai combativă, în ciuda caracterului ei pozitiv de act eliberator. Nu smulgem ușor stratul de piele care părea a noastră fără să suferim. Nu ne despărțim ușor de ce am fost, ceva rezistă în noi și se zvârcolește. Nu ne acomodăm într-o formă neprevăzută fără teama inadecvării. Sentimentul bucuros al eliberării predomină, dar anestezicul bucuriei nu șterge realitatea renunțării.

Mame. 25 august 2018

Un cordon invizibil ne leagă de trupul mamelor noastre și nu avem nicio modalitate de a ne desprinde, sau cel puțin eu nu am găsit-o. E imposibil să ne întoarcem înăuntrul lor, e dificil să ne croim drum dincolo de umbra lor. Mama mea era foarte frumoasă și foarte iscusită, ca toate mamele, de aceea am iubit-o și am detestat-o. Am început să o detest în jurul vârstei de zece ani, poate pentru că o iubeam atât de mult, încât ideea de a o pierde mă făcea să trăiesc într-o stare permanentă de anxietate și, ca să mă liniștesc, trebuia să o înjosesc. Uneori mi se părea atât de frumoasă și de iscusită înadins ca toți să mă vadă urâtă și proastă. Nu reușeam să gândesc niciun gând propriu, aveam în minte numai gânduri de-ale ei. M-am simțit oprimată, chinuită de dorințele ei maniacale de ordine, de gusturile

ei demodate cu care le sufoca pe ale mele, de ideea ei despre ce e corect și ce e greșit. Să n-o mai iubesc mi s-a părut mult timp singura modalitate pe care-o aveam la îndemână ca să mă iubesc pe mine însămi, sau mai degrabă, să am o identitate proprie de iubit. Între corpul ei și al meu, prin urmare, am așezat repede multe alte corpuri cu care puteam face pe stăpâna, certa, face dragoste, arăta înțeleaptă sau smintită, și mi-am construit astfel o lume străină de-a ei, în care voiam ca ea să se simtă stânjenită dacă numai ițea capul de undeva, ceea ce s-a întâmplat adesea, iar ea a fugit în tăcere. Chiar așa a decurs. Cu timpul, s-a retras, s-a împuținat, și-a pierdut frumusețea și iscusința, a încetat să-și mai impună superioritatea în orice, n-a mai avut cuvinte. Pentru o scurtă perioadă de timp, m-am simțit eliberată. Apoi persoanele pe care le stimam, le iubeam au început să-mi spună replici de genul: râzi ca maică-ta, ești încăpățânată ca maică-ta, ai mâinile maică-tii. Într-o dimineață m-am văzut în oglindă și am recunoscut-o, era acolo, în corpul meu. Și, în mod surprinzător, chestia asta m-a enervat tot mai puțin; încet-încet, am descoperit-o în gesturile mele, într-un anumit fel de a-mi arăta sau ascunde sentimentele, în voce. Era imposibil să mă întorc în mama mea, dar foarte posibil ca ea încă de la naștere să fi fost în mine. Și să se fi aflat acolo și când mă luptam să scap de ea, și când credeam că mă eliberasem. De când mi-am dat seama că să mă regăsesc pe mine însămi însemna să o regăsesc pe ea, să o accept și să o iubesc, cum se întâmpla când eram mică, m-am liniștit. Uneori credem că o conciliere ține de capacitatea de a uita nedreptățile care ți s-au făcut. Și poate că e adevărat, dar nu în relațiile cu mamele. Eu m-am împăcat cu mama când am simțit nedreptățile — ce mi se păreau mie nedreptăți — ca făcând parte din mine, esențiale pentru formarea mea, atât de esențiale, încât îmi păreau acum o invenție de-a mea, o exagerare expresivă de-a mea.

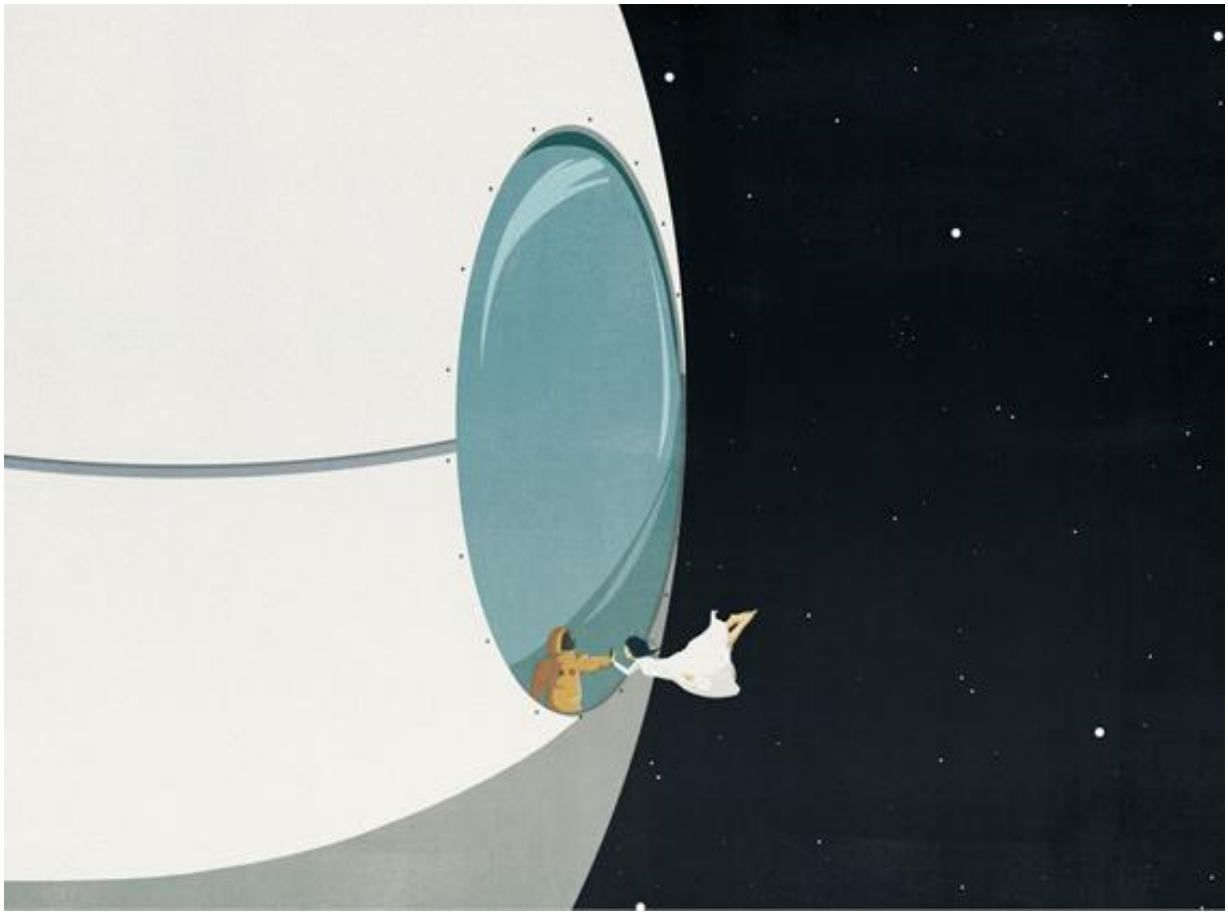

La cinema. 1 septembrie 2018

E un film pe care-l revăd cel puțin o dată pe an, se numește Solaris, în regia lui Andrei Tarkovski, pe a cărui cinematografie am adorat-o în întregime, chiar și pe cea mai dificilă. Am văzut unele filme de-ale lui pe marile ecrane, altele, pe cel mic. Andrei Rubliov mi s-a părut uluitor pe marele ecran, imaginea lui alb-negru era extraordinară: mă tem că n-o să mi se mai ivească prilejul să-l văd la cinema, dar le doresc celor tineri să aibă această ocazie. Am văzut la cinema și Solaris, care nu e cel mai frumos film al lui Tarkovski, dar care m-a impresionat cel mai mult. Îmi amintesc că era promovat ca răspunsul sovietic la 2001: Odiseea spațială. Dar să văd o competiție cinematografică între S.U.A. și U.R.S.S. era pe cât de absurd, pe atât de înșelător. Filmul lui Kubrick câștiga cu siguranță de departe, avea o

excepțională putere imaginativă. Dar nu avea umbra disperării, a senzației de pierdere care, în schimb, în ochii mei, domina în Solaris. Versiunea care circula la vremea aia era trunchiată, pe cea integrală am văzut-o mult mai târziu. Dar atât în filmul tăiat, cât și în cel integral, forța era toată în personajul feminin, în acea amintire de femeie-soție care nu reușește în niciun fel să se topească. Ce mă impresiona, și mă dezorienta, și mă înspăimânta — Solaris încă e un film care mă seduce și totodată mă sperie mai mult decât orice alt thriller sau film de groază — erau morțile oribile și învierile implacabile ale acelei femei, dăinuirea ei încăpățânată, voința ei feroce, care totodată o rănea, de a nu se lăsa anihilată nici ca pură amintire de bărbatul iubit. Dacă ar fi să fac o listă cu personaje feminine inventate cu onestitate de marele cinema masculin, nu știu dacă aș pune-o în capul ei pe femeia din Solaris, dar în mod sigur aș așeza-o pe primele locuri, pentru durerea tulburătoare pe care o emană, pentru seninul și totodată furiosul refuz al dispariției. Filmul lui Tarkovski m-a uimit și pentru că se inspiră dintr-o carte a lui Stanisław Lem care, atunci când s-a nimerit s-o citesc, m-a impresionat pentru felul în care, deși fiind o carte puternică, nu părea să conțină filmul pe care-l zămislise. E uimitor ce forță vizionară poate stimula pagina când un mare talent se hrănește din ea. Mulți ani mai târziu, cinemaul american ne-a dat un alt Solaris, care pornea la rândul lui de la textul lui Lem. Dar de data asta n-a ieșit un film memorabil. Sunt misterioase procesele care duc de la cuvinte la imagini. Tarkovski a citit în Lem o necesitate a lui proprie și o urgență, Soderbergh, regizorul noului Solaris, a încercat, dar n-a izbutit. Sau poate că era imposibil ca Solaris al lui Tarkovski să poată permite apariția unui alt mare film. Cuvântul scris poate genera cele mai diverse versiuni cinematografice, dar o versiune cinematografică de înalt nivel e atât de excesiv de conturată, atât de imperativă, încât, odată realizată, blochează drumul altor posibile opere de calitate.

Copilării fericite. 8 septembrie 2018

De la o vreme nu prea mai am de-a face cu copiii. Pe de altă parte, rude și prieteni îmi trimit fotografii și înregistrări video cu copiii lor. Păstrez acest material cu multă grijă, îmi place să compar chipul unui nou-născut cu cel care a devenit la opt luni, la doi ani, la trei. Nu am nicio fotografie cu mine nou-născută, prima mea imagine datează de când aveam doi ani. În schimb, nu e zi din viața nepoatei mele care să nu fi fost încredințată viitorului grație telefonului mobil al părinților. Dacă m-aș folosi de aceste fotografii, de aceste înregistrări video, aș putea descrie detaliat cum forma de nou-născută a devenit formă de fetiță. Ba chiar, dacă aș face un film din ele, aș obține un documentar interminabil, dar impresionant, despre nestatornicia corpurilor noastre încă de la naștere, despre

cum se modelează și se deformează încontinuu, despre cum le încearcă pe toate ca să înțeleagă ce să devină și niciodată nu găsesc o soluție definitivă. Să nu mai vorbim apoi de mersul de-a bușilea, de cucerirea poziției bipede, de nenumăratele încercări de exprimare, de manipulare a obiectelor: s-ar putea face într-adevăr multe cu această debordantă producție de imagini familiale. Bineînțeles, sunt documentate numai momentele extraordinare și admirabile. Frumusețea e cea care triumfă, simpatia, gingășia, veselia, râsetul plin de bucurie. Înregistrările video se întrerup imediat ce fetița face gălăgie, se face vineție, se urâțește. Lipsesc momentele de neliniște, de oboseală, de enervare, de teamă, furiile capricioase. Lipsesc tensiunile dintre părinți, care-i fac pe copii să se sperie și le accentuează agitația. Doar rareori câteva înregistrări video încep când fetița tocmai s-a oprit din plâns, chipul ei înseninat e gata de joacă, chiar dacă încă are un ochi plin de lacrimi. Latura dureroasă a creșterii se documentează puțin, foarte puțin, nefericirea din copilărie, strădania de a exista. Dacă telefoanele mobile s-ar ocupa și de aspectul ăsta, ce înregistrări video înspăimântătoare am avea? Modelarea și deformarea ar deveni un spectacol puțin agreabil, dimpotrivă, cu momente de intensitate pline de oroare. Folosesc aici „spectacol“ înadins, pentru că trebuie spus că toate aceste materiale nu sunt produse doar ca document, ci caută un public. Când înfățișează ce e mai bun despre vlăstarele lor, părinții cu un singur copil — uneori cu doi — se înfățișează în cele mai bune ipostaze ca tați și mame și o fac pentru unchi, pentru bunici, pentru prieteni fie în carne și oase, fie digitali. Aduc bineînțeles pe scenă fărâmele lor de fericire, restul îl lasă în culise: e destul de dificil să-l trăiască, să ne închipuim cum ar fi să-l și înregistreze. Consecința, poate, e că nepoatei mele, când o să încerce să așeze propriul eu, frământat ca al tuturor, în acest flux inepuizabil de imagini, o să-i fie greu să se regăsească, o să se întrebe: dacă eu sunt aia, atât de frumoasă, atât de isteață, atât de abilă, ce s-a putut întâmpla de am devenit așa? Multele documente care o privesc vor fi pe atât de insuficiente pe cât e singura mea fotografie de la doi ani, pe care doar convențional o numesc „eu la doi ani“. Care „eu“?

Interviuri. 15 septembrie 2018

Nu reușesc să trec peste dificultățile discursului oral, nu doar în public, ci și în privat. Dacă e vorba să povestesc întâmplări, pot încerca, bine sau prost, să ajung la capăt, dar dacă trebuie să explic motivele mele, să argumentez cu rigoare, mă tulbur, sunt confuză, am impresia că îmi fuge totul din minte. Lucrurile se înrăutățesc considerabil dacă mă confrunt cu persoane cărora le atribui o oarecare autoritate. La început am totul clar în minte, și totuși e ca și cum, după câteva cuvinte, ceva ar ceda. Îmi pierd încrederea în ce voiam să spun, firul foarte întins al discursului pe care-l aveam în minte se rupe, repet întruna: îmi pare rău, dar nu reușesc să mă explic. În foarte rarele dăți când s-a nimerit să vorbesc în public, am pregătit zile în șir un text scris, l-am memorat, ca să dau impresia că tocmai l-am

conceput, dar pe urmă am ajuns să-l citesc rând cu rând, bineînțeles plictisindu-i pe ascultătorii care-i iubesc pe cei care improvizează și știu cum să emoționeze, cum să amuze. Chiar și eu îi ador pe oamenii cu această capacitate și mi-a fost foarte greu să accept că nu o am. Mă simt stăpână pe mine — în măsura în care poți fi stăpân pe tine — numai dacă scriu. Chiar și interviurile se rezolvă pentru mine printr-o fugă de oralitate și un exercițiu de scriere. Sunt unii care-mi reproșează că dau rar interviuri și alții care consideră că dau chiar prea multe. La început, cu aproape treizeci de ani în urmă, când unii jurnaliști îmi cereau un interviu, tărăgănam, apoi refuzam. În realitate, chiar dacă eu însămi le numesc așa, interviuri nu am dat niciodată. În interviuri, cel intervievat încredințează corpul, expresiile chipului, ochii, gestica și mai ales oralitatea — un discurs, întocmai, improvizat, aprins, dezlânat — scrierii celui care intervievează. Dar eu întâlnirii față în față i-am preferat — mai ales din cauza limitelor mele — o agreabilă corespondență în scris. Jurnalistul se gândește un pic și îmi scrie întrebările lui, eu mă gândesc un pic și scriu răspunsurile mele. În trecut, mi se părea că nu sunt în stare să pregătesc răspunsuri potrivite pentru a fi publicate. Sau îmi ieșeau prea sintetice, adesea un „da“ sau un „nu“; sau o întrebare de câteva rânduri devenea un prilej să reflectez și atunci scriam pe nerăsuflate pagină după pagină. Acum cred că am învățat și consider tot mai utile — pentru mine, bineînțeles — aceste dialoguri în scris. E o scriere care se așază alături de cea a cărților ca ficțiune nu foarte diferită de cea literară. Mă inventez pentru un jurnalist, dar și jurnalistul, cu întrebările lui, se inventează pentru mine. Mă inventez adresându-mă nu doar celui care a formulat întrebările și eventualelor noastre cititoare și cititori, ci și mie însămi, sau cel puțin acelei părți consistente din mine care consideră complet absurd să irosești atâta timp ca să scrii, să fii autoare, și are nevoie să facă o listă cu motivele care să justifice risipa de viață.

Iubirea veșnică. 22 septembrie 2018

Relațiile de cuplu sunt o sinteză eficace a precarității vieților noastre. Când întâlnim o persoană pe care n-am văzut-o de luni de zile, nu trebuie să spunem niciodată cu ușurință: „salutări lui Franco din par-tea mea". E bine să sondăm înainte, cu fraze precaute, dacă relația cu Franco încă există, dacă el n-a fost înlocuit de un Gianni sau un Giorgio, pentru că până și conviețuirile cele mai mature se pot termina brusc și nimeni — azi mai mult decât în trecut — nu cunoaște formula pentru o căsnicie durabilă. O prietenă veche de-a mea care e căsătorită de fix patruzeci și opt de ani cu un bărbat bun spune că în schimb formula există: e de-ajuns ca cei doi să se iubească. Dar apoi adaugă pe un ton amuzat — problema ar fi că e într-adevăr dificil ca doi oameni să se iubească toată

viața. În primul rând, trebuie să se placă mereu, în pat și oriunde altundeva, chiar dacă trupul se modifică încontinuu, chiar dacă ceea ce i-a atras s-a consumat. În al doilea rând, trebuie să aprecieze nu doar calitățile (prea ușor) partenerului lor, ci și defectele, mai ales pe cele pe care la început le ascunsese bine și apoi s-au ivit brusc, dovedindu-se insuportabile. În al treilea rând, trebuie să arate întruna că au o mare stimă pentru celălalt, chiar și când e evident că celălalt a greșit cu ceva și că nu merită stima lor. În al patrulea rând, femeia trebuie să privească imediat în altă parte când la fidelitatea ei devotată se răspunde cu trădare și să-și dorească mai apoi ca măcar să fie înșelată discret, așa cum în mod sigur o să facă ea la rândul ei, imediat ce o să constate că nu câștigă nimic în afară de umilințe dacă e fidelă. În al cincilea rând, trebuie să învețe să creadă, pentru a-și reprima dorința de a sparge tot și a pleca, că copiii au nevoie de un tată chiar și când e cel mai rău, că să îmbătrânească în singurătate e mai groaznic decât să îmbătrânească împreună cu cineva și maturitatea înseamnă acceptarea vieții așa cum e. În al șaselea rând, trebuie, în fine, să fie sigură că să iubești — să iubești cu picioarele pe pământ și nu cum și-a imaginat când erau mică — e o scamatorie abilă, un sacrificiu permanent, înghițirea unui hap cu eleganță. Iată, spune prietena mea râzând, dacă se stabilesc asemenea reguli într-o relație, într-o căsnicie, acestea pot dura toată viața. Odată am întrebat-o destul de direct: scuze, căsnicia ta durează de aproape cincizeci de ani pentru că tu și soțul tău ați stabilit aceste reguli? Mi-a răspuns jignită: ce tot spui, noi am fost norocoși, legătura noastră e puternică, ne iubim cu adevărat. Eu am crezut-o. Există în mod sigur cupluri pe cât de solide, pe atât de fericite, iar căsnicia ei e de acest tip. I-am spus-o și i-am zâmbit cu afecțiune. Când vine vorba de teme de acest gen, surâsul e foarte util.

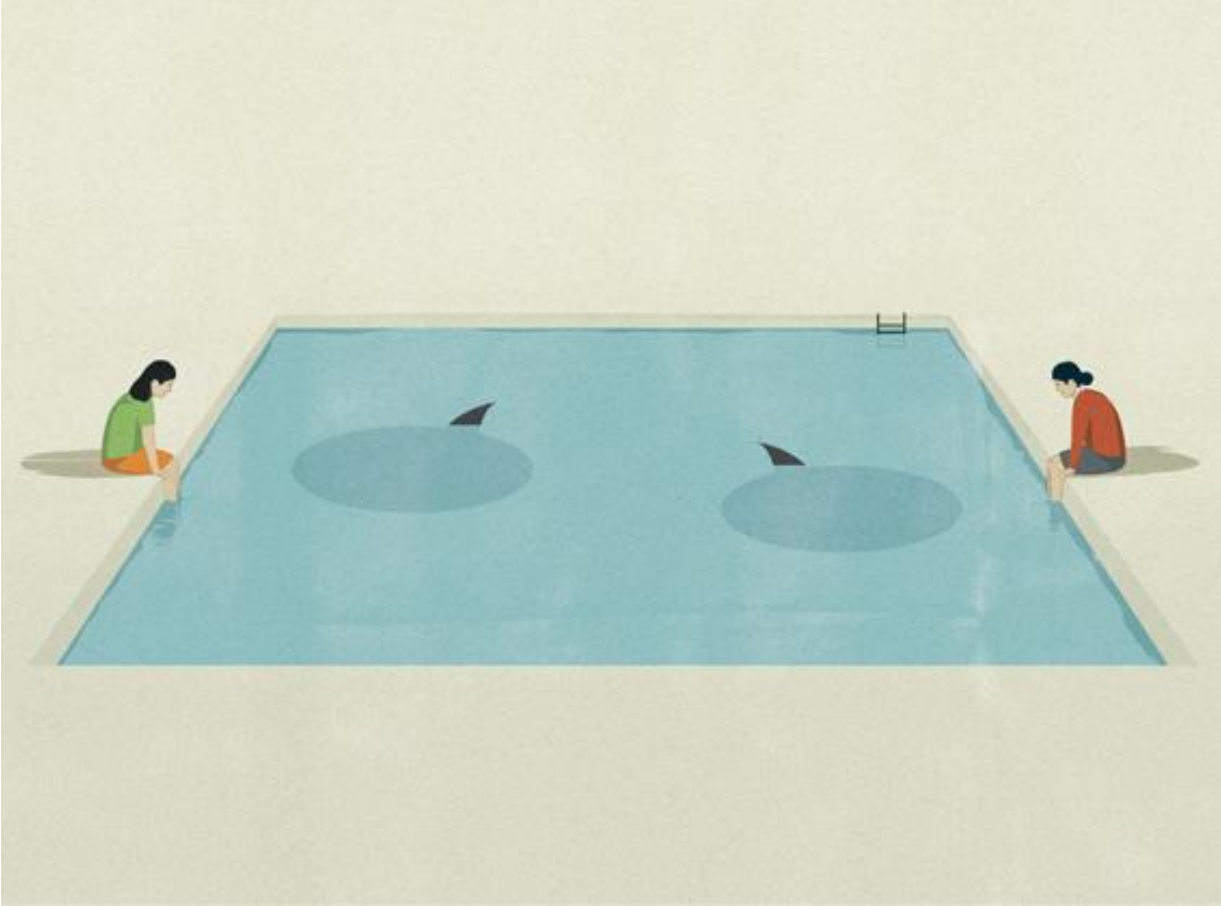

Fără motiv. 29 septembrie 2018

Am avut și am câțiva dușmani, e regretabil, dar asta e. Nu știu cum se naște o dușmănie. Orice generalizare mi se pare arbitrară, mi-e greu și să am încredere în teza că dușmanii sunt necesari ca să ne definim și să ne întărim identitatea. Eu n-am simțit niciodată această nevoie, dușmăniile nu mi-au dat altceva în afară de angoase, de care m-aș fi lipsit bucuroasă. Pe de altă parte, nu există nicio îndoială că istoria speciei umane e o istorie formată mai ales din vrăjmășii și problema nu poate fi rezolvată cu un ridicat din umeri. Să spunem atunci că nu mă pasionează dușmăniile care pot fi îndată reduse la un motiv precis: posesia unui izvor, posesia unor puțuri de petrol, posesia unei regiuni etc. Se încheie în mod tradițional printr-un asasinat, printr-un război, printr-un masacru, și pur și simplu am oroare

de ele. Să nu vorbim apoi de micile vrăjmășii care apar încontinuu în viața de zi cu zi, cele datorate unei impoliteți, unui cuvânt vulgar, unei calomnii, unei promisiuni neținute, unei înșelăciuni. Sunt comportamente ocazionale, uneori ne căim, alteori ne cerem scuze, adesea inutil. Mi-e frică de ele, mă tem să nu fiu târâtă în mici conflicte întotdeauna gata să se transforme în mari manifestări de cruzime. Dar cel mai insuportabil mi se pare să mă ocup de prostii și să trăiesc agitată din motive neînsemnate. În realitate, dintre toate vrăjmășiile posibile, mă interesează cu adevărat numai cele fără motiv, cele care se pot rezuma așa: „Ce ți-a făcut?“, „Nu știu, îmi ies din minți numai când o văd“. Aici mi se pare că merită să cercetezi, în parte pentru că vechea expresie „antipatie personală“ mi se pare insuficientă. Ce se întâmplă cu corpurile noastre când ne izbim unul de altul? De ce anumite persoane ni se par atât de diferite de noi, încât nu reușim să le acceptăm, să le recunoaștem umanitatea? Ar fi de-ajuns un pic de bunăvoință și n-ar mai exista motiv de dușmănie? Cunosc povești de refuzuri dure complet nemotivate, care tocmai de asta mi se par, din punct de vedere literar, fascinante. Îmi trezesc curiozitatea îndeosebi acele relații — între bărbați, între femei, între bărbați și femei — în care totul începe cu interesul reciproc și respectul reciproc. Se simt bine împreună, există curiozitate, bună dispoziție. Se naște, dacă nu o prietenie, măcar o relație agreabilă. Apoi încep să se simtă stânjeniți, un pic agasați, pe neașteptate începe să-i ardă în gât și îi usture ochii din cauza unui fum. Ceva nu mai funcționează, dar nu e ușor de identificat. Până când într-o zi unul spune: gata, prefer să nu te mai văd. Și relația chiar se întrerupe. O apropiere plină de bunăvoință se transformă în ostilitate la distanță, în a-și face reciproc rău cu orice ocazie, fără un motiv pentru care să fie găsite cuvinte. În acest tip de întâmplări bănuiesc că există ceva care, dacă e povestit până la capăt, ne-ar ajuta să facem câțiva pași înainte. Poate că un dușman e pur și simplu cineva care, din cauza unui soi de epuizare emoțională, s-a sustras efortului, complexității, plăcerii, tuturor ambiguităților prieteniei.

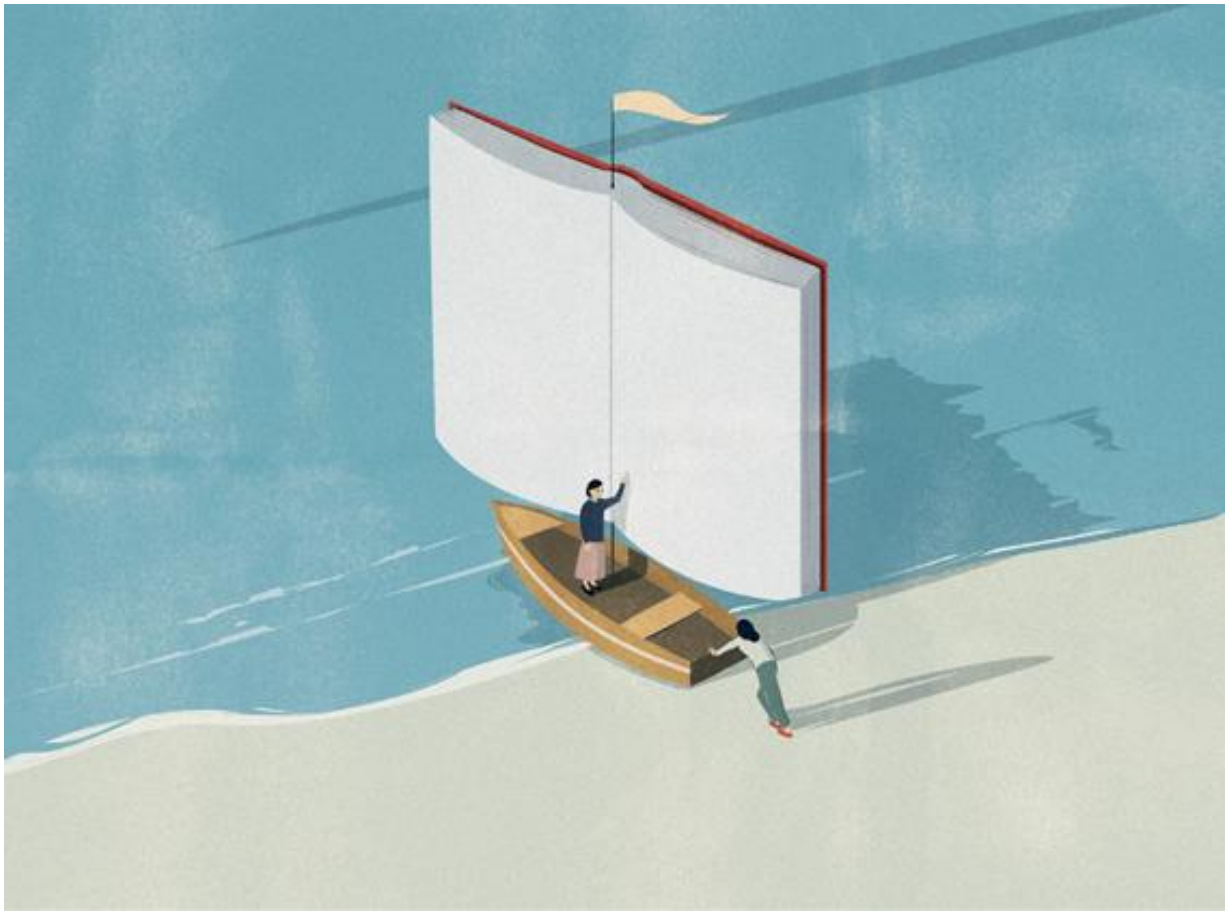

Libertate de creație. 6 octombrie 2018

N-o să spun niciodată unei regizoare: asta e cartea mea, asta e perspectiva mea, dacă vrei să faci un film după ea, trebuie să te conformezi. Dimpotrivă, o să tac chiar dacă va trăda programatic textul meu, dacă va dori să-l folosească ca simplă trambulină pentru elanul ei creativ. La asta m-am gândit când Maggie Gyllenhaal, actriță pe care o iubesc, a anunțat că o să aducă pe ecrane romanul meu, Fiica ascunsă. E o carte la care țin în mod deosebit și o parte din mine ar vrea ca viitoarea poveste în imagini a lui Maggie să reflecte întru totul povestea mea. Dar partea mai educată știe că e în joc ceva mult mai relevant decât apărarea instinctivă a invențiilor mele. O femeie a găsit în textul acela niște motive bune să-și pună la încercare capacitățile creative. Gyllenhaal a decis, adică, să pornească de

la Fiica ascunsă nu ca să dea o formă cinematografică experienței mele despre lume, ci a ei. Și asta trebuie considerat important, pentru mine, pentru ea, pentru toate femeile. De fiecare dată când una dintre noi încearcă să se exprime, trebuie să sperăm că opera ei e chiar a ei și că o să aibă succes. În marele depozit al artelor, pus la punct în mare parte de bărbați, femeile caută de relativ puțin timp mijloacele și ocaziile ca să dea o formă proprie lucrurilor pe care le-au învățat trăind. Așadar, nu mă simt în măsură să spun: trebuie să rămâi în cușca pe care am construit-o eu. Ne aflăm deja toate de prea mult timp înăuntrul cuștii masculine și acum, că acea cușcă cedează, o artistă trebuie să fie absolut independentă, cercetarea ei nu trebuie să se lovească de obstacole, mai ales dacă s-a inspirat din munca, din gândirea altor femei. Pentru că miza nu mai e de-acum să fim cooptate în interiorul îndelungatei și prestigioasei tradiții estetice create de bărbați. Miza e mai înaltă: să contribuim la consolidarea genealogiei noastre artistice, care să reziste, prin inteligență, prin rafinament, prin competență, prin bogăția imaginației și prin densitate emotivă, la comparația cu cea masculină. Avem, în fine, nevoia de a demonstra forța operelor noastre. Forță care se impune tot mai mult și care modifică în profunzime și sensibilitatea celor mai buni bărbați. E motivul pentru care nu mă deranjează deloc, dacă se întâmplă, ca un bărbat să fie cel care vrea să facă un film după cărțile mele, dimpotrivă, mi se pare un semn bun. Dar în cazul respectiv, tind să opun rezistență. Un bărbat are de câteva milenii un imaginar de gen structurat eficace. Dacă a ales să facă un film după paginile mele, îi cer să respecte perspectiva mea, să adere la lumea mea, să intre în cușca narațiunii mele fără să-mi târască povestea în a lui. Poate că o să-i facă mai mult bine lui decât mie.

Vegetație. 13 octombrie 2018

Iubesc plantele. Poate chiar mai mult decât animalele, mai mult decât pisicile, pe care le ador. Îmi place totul la plante, dar, spre nenorocul meu, am mereu impresia că nu știu nimic despre ele. Desigur, cumpăr din pepiniere, le înșir pe balcoane și în fiecare cameră, le încredințez pământului din grădină. Și învăț numele lor, chiar și pe cele științifice, îmi notez într-un caiet când să le ud, când să folosesc îngrășăminte, dacă au nevoie de mult soare sau de puțin. Nu doar atât: studiez tipurile de pământ, perioadele de curățare și tehnicile, mă tem de înghețurile târzii aproape ca de cutremure și de curenții marini. În fine, îngrijesc atât de mult plantele, încât mă leg afectiv de ele, le verific încontinuu, ating pământul cu degetele, ca să-mi dau seama dacă e încă ud sau uscat, suport de

dragul lor mirosul urât de îngrășăminte organice și roiurile de muște, salvez răbdător frunzele atacate de paraziți, desprind frunzulițele uscate, impun forme elegante și delicate. Și când bag de seamă că vreuna e urâțită de o boală, iată-mă realizând că o iubesc mai mult decât pe celelalte și iau legătura cu persoane experte și de încredere ca să înțeleg cum să intervin. Dar chiar și instruindu-mă atât, continui să cred că sunt rușinos de ignorantă și că ignoranța mea nu le salvează de ajuns. Le simt vii, foarte vii, și prizoniere. Nu se pot mișca, nu pot căuta adăpost, nu pot scăpa de foarfeci, de topor, de fierăstrău. Mă emoționează, deci consider că sunt destinate să fie victime, poate un simbol al nenumăratelor victime de pe această planetă. Dar iată că acel sentiment de mâhnire se întâlnește cu opusul lui. Ceva nu merge. Expansiunea lor îmi dă o stare de neliniște, uneori o simt ca pe o revoltă disperată care devine feroce. Da, sunt prizoniere și totuși refuză orice imobilizare resemnată, încearcă orice ca să se întindă în altă parte, se lungesc, se răsucesc, se insinuează, străpung piatra. Poate că acest contrast e cel care mă derutează, simt în el o contradicție a mea — sigur nu a vegetalelor — care împiedică dorința necontrolată de a le cunoaște aprofundat. Rămân pe loc și știu să meargă tot mai departe. Au în ele o forță oarbă care nu se potrivește cu miresmele lor și culorile lor reconfortante. Reușesc întotdeauna să recupereze tot ce le-a fost luat, distrugând formele pe care le-am impus noi ca să le înfrumusețăm, ca să le îmblânzim. La cinema, la televizor, pe câtă suferință îmi provoacă pădurile care ard — aud viața trosnind, șuierând și pierind între flăcări —, pe atât mă tulbură anumite imagini care le redau accelerat proliferarea, ca o tumoare care se împrăștie malign, o tumoare care strică orice armonie. Uneori îmi imaginez că mă dedic astfel plantelor ca să rămână cât mai mult timp posibil în limitele sentimentului meu de frumusețe. Când dau semne că le încalcă, mă sperii.

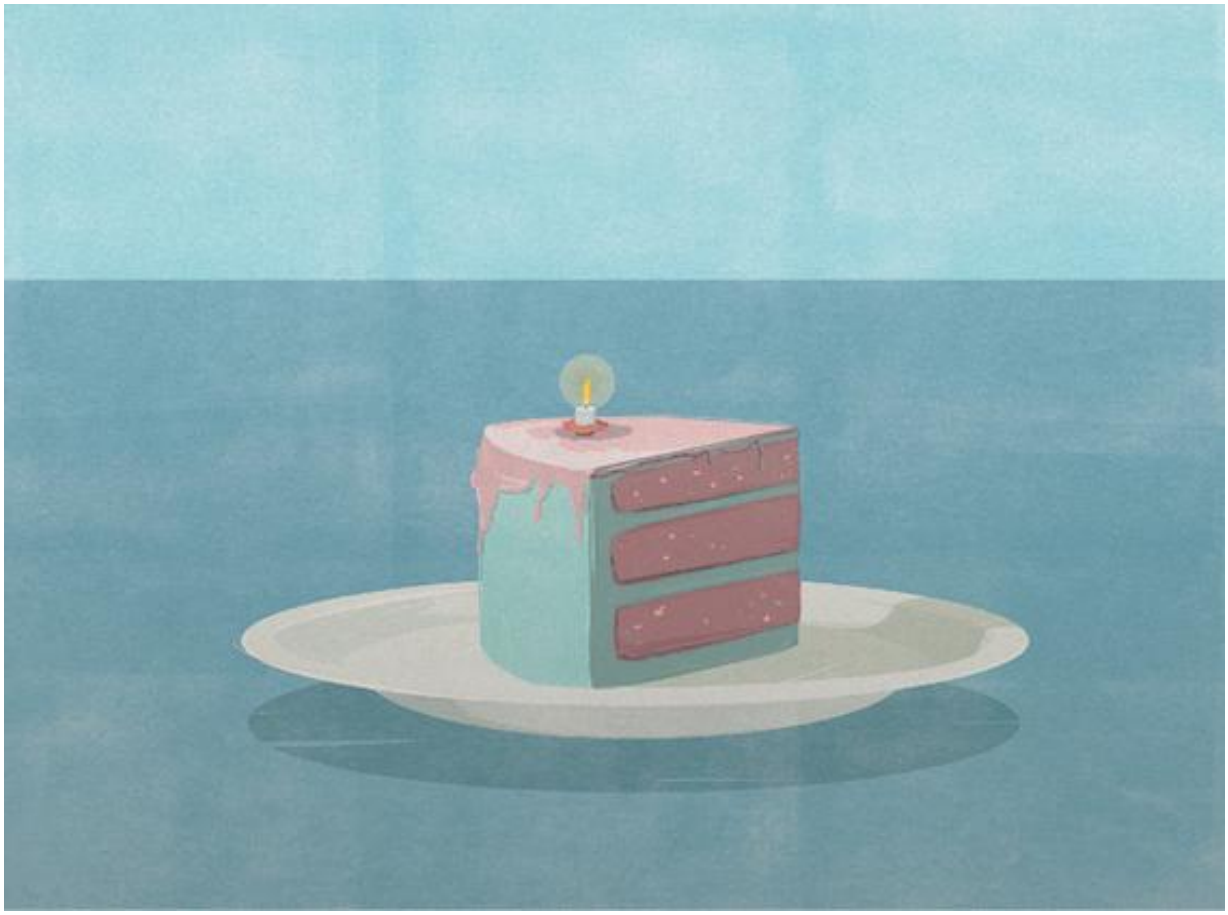

Să-ți iei rămas-bun. 20 octombrie 2018

Aparțin acelei categorii de persoane care, după o cină, după o petrecere, sunt ultimele care își iau la revedere. E greu să spun de ce mă comport așa. Simt că gazdele mele sunt obosite și ar vrea să meargă la culcare. Îmi dau seama foarte bine că și dacă aș pleca imediat, tot le-ar mai lua încă vreo oră să facă un pic de ordine și să se pregătească pentru somn. Totuși, continui să pun într-o doară câteva întrebări, să aștept răspunsuri, în fine, să încerc să păstrez vie conversația. Problema e că nu o fac pentru că seara a fost foarte plăcută și vreau s-o prelungesc cât mai mult posibil. În general, în astfel de împrejurări, nu sunt foarte sociabilă, particip timid la discuții și sunt destul de sigură că după o oră mi se citește foarte clar pe față că pic de somn. Deduc de aici că problema mea e tocmai să-mi iau la

revedere. Nu-mi place să mă despart de oameni, chiar și în relațiile cele mai superficiale despărțirea mi se pare o rafală de vânt geroasă, e un soi de angoasă a pierderii. Dar ce pierd? Am văzut și alte persoane comportându-se la fel ca mine, și ele tindeau să stea până târziu, dar din motive mai evidente decât ale mele. Erau oaspeți plini de vervă, se bucurau de public, nu puteau accepta ideea că petrecerea se terminase și nu mai aveau un locșor central pe care să-l ocupe. Sau erau oameni mereu în stare de alertă, dintre cei care se simt un pic izolați, în afara cercului de prieteni intimi ai stăpânilor casei, deci nu se puteau hotărî să plece, ca să nu fie nevoiți să se gândească că totul continuă fără ei, că, dimpotrivă, numai cu ieșirea lor din scenă petrecerea are să înceapă cu adevărat și deja prietenii mai apropiați chiar au început să o savureze bârfindu-i pe cei care au plecat. Eu nu sunt așa, poate că, mai banal, mă sperie pragul. Ce mă așteaptă dincolo? Ceva urât? Sau, și mai rău, nimic? Îmi spun: acum sunt aici împreună cu persoane pe care, de bine, de rău, le cunosc, care, de bine de rău, mă recunosc, dar afară o să fiu eu cu mine, cu acest corp trudit, cu această voce din cap care turuie, și de aceea mă ridic, mă așez din nou, studiez câteva obiecte pentru care înainte nu am nutrit niciun interes. Dar nu trebuie să vă gândiți la cine știe ce tensiune interioară, la cine știe ce neliniște. Mă simt binișor, ca de obicei, pur și simplu tărăgănez. Îi ajut să facă ordine, devin un pic mai locvace, cum nu am fost când erau alți oaspeți, pe neașteptate vreau să povestesc întâmplări de-ale mele stăpânilor casei, să le inventez dacă nu am chef să mă expun prea mult, să le ascult confidențele, să le ating un braț, o mână. Adevărul e că poate să-ți iei la revedere mi se pare o renunțare hazardată la acea căldură umană chiar și minimă, care te face să simți mai puțin singurătatea. Vorbesc mai ales de singurătatea adevărată, cea care se ivește brusc și durează câteva secunde, singurătatea care provine nu din lipsa de companie sau de sentimente, ci din priceperea neașteptată a faptului că noi, structural, suntem separați unii de alții.

Femei care scriu. 27 octombrie 2018

Învață bărbații de la femei? Adesea. O recunosc în public? Rareori, chiar și în ziua de azi. Să rămânem la literatură. Oricât m-aș strădui, nu-mi vin în minte mulți scriitori care au declarat că sunt îndatorați operei anumitor scriitoare. Dintre italieni în acest moment îmi amintesc de unul singur, Giuseppe Tomasi di Lampedusa, care scria că îi fusese de folos s-o citească pe Virginia Woolf. În rest, aș putea face o listă cu destui scriitori mari care fie își denigrau colegele cu glume proaste, fie le considerau în stare să scrie doar povestioare mediocre, despre căsnicii, pruncușori, amantlâcuri, romane fără valoare, mici sau mari, din care se revarsă un sentimentalism patetic. De ceva timp lucrurile au început să se schimbe, dar nu foarte mult. De exemplu, când un anumit scriitor prestigios

spune în privat sau public că suntem pricepute, îți vine să întrebi: suntem la fel de pricepute ca tine, mai mult decât tine sau pricepute în raport cu cărțile scrise de femei? Adică e o pricepere recunoscută doar pe baza comparației cu cărțile altor femei sau e una care sparge gineceul literar în care suntem constrânse să rămânem nu doar de piață și se ciocnește cu literatura în general și cu valorile ei, răsturnându-le? În fine, dacă tu, scriitor de sex masculin, mă citești și mă consideri pricepută, îmi faci ceva complimente binevoitoare ca acelea făcute unei eleve care a învățat binișor lecția sau ești dispus să recunoști că din scrierea unei femei se poate învăța, azi, tot atât cât noi, femeile, am învățat și învățăm, citind și recitind de-a lungul secolelor, din scrierile bărbaților? Aici, după mine, lucrurile se complică. Nu puțini bărbați culți, cu calități remarcabile, sunt dispuși să ne laude pentru capacitatea noastră de a delecta suscitând emoții (la ce se pricepe în mod tradițional o femeie dacă nu să facă să treacă orele cu plăcere?), dar păstrează în mod riguros pentru ei literatura care revoluționează, care înaintează pe teritorii minate, care stimulează confruntarea politică și a eroismului cu puterea, care se expune neînfricată pericolului în apărarea valorilor fundamentale. Curajul de a traversa lumea luptând cu cuvintele și cu acțiunile rămâne în dimensiunea imaginară o chestiune de intelectuali de sex masculin. Femeilor, dintr-un soi de reflex condiționat al culturii, încă le este oferit balconul de unde contemplă viața care trece, pentru ca apoi s-o povestească în cuvinte, inevitabil, șovăielnice. Dar totul se schimbă. Multe femei care scriu, în orice parte a planetei, în orice domeniu, o fac cu luciditate, cu privire consecventă, cu curaj, fără nicio concesie pentru paginile siropoase. A devenit evidentă o inteligență feminină larg răspândită care produce scrieri de mare forță literară. Dar locul comun moare greu: femeile emoționează, femeile delectează; bărbații, în schimb, predau, de la catedre care într-adevăr contează, în cuvinte virile și întâmplări foarte virile, cum se tot modelează lumea.

Stereotipic. 3 noiembrie 2018

Stereotipurile sunt simplificări destul de grosolane, dar în linii mari nu mint. Dacă spun că italienii sunt mâncători de spaghete, nu e o minciună: reduc pur și simplu o realitate complexă ca Italia, cu marea ei tradiție culturală, la o farfurie de paste pe care o mănânci purtând pe cap, eventual, o șapcă în stil sicilian. Tot așa fac, să zicem, cu americanii, devoratori de fripturi făcute pe grătar, imagine completată cu pălă-ria de cowboy. Sau cu englezii, băutori de ceai cu gambetă imediat ce sună de ora cinci. Simplificarea stereotipului nu e în sine ceva rău, seamănă cu o primă privire aruncată, într-o sală aglomerată, către un desen de copil. Poveștile noastre din viața de zi cu zi le folosesc foarte mult, fie că relatează întâmplări reale, fie că lasă imaginația să lucreze. Și să strâmbi din nas spunând:

„sunt situații stereotipice, sunt personaje stereotipice“, e un pic prezumțios. Stereotipurile, dacă vrem să le înnobilăm, seamănă un pic cu funcțiile narative ale basmelor. Dacă nu s-ar recurge la ele, nicio narațiune nu s-ar depăna ușor, oral sau în scris, la teatru, la cinema, la televizor. Dimpotrivă, narațiunea este foarte eficace când cel care povestește știe că folosește formule deja experimentate sau, mai generic, mari rezervoare de emoții: lupul și mielul, diavolul și bunul dumnezeu, coruptul și cinstitul, eroul și trădătorul, regele și regina, frumoasa și bestia. Același lucru e valabil pentru folosirea conștientă de personaje și situații stereotipice. Într-o narațiune de consum, stereotipurile devin funcționale, cine le orchestrează se supune cu abilitate și competență unor prescripții, narațiunea, în acest caz, e o călătorie cu opririle ei inevitabile, foarte banale și totuși, mereu agreabile. Problemele cu stereotipurile se ivesc când le folosim fără să știm că sunt forme neșlefuite, pline de prejudecăți, și le confundăm cu realitatea. Asta, în mod paradoxal, se întâmplă în special când le extragem din experiența noastră directă. E inutil să-l faci să observe pe cel care povestește aventuri trăite în realitate că povestea lui abundă în stereotipuri. Replica naratorului va fi: să știi că exact așa s-a întâmplat, hoțul chiar era napolitan și pe străduță chiar erau rufe puse la uscat. Și are dreptate, adevărul se înfățișează adesea sub formă de stereotip. În aceste cazuri însă, pariul e să pleci de la situații și personaje stereotipice ca să le forțezi, să deschizi povestea unor transgresări tot mai dense și surprinzătoare ale stereotipurilor respective. Este vorba de un risc, poate să reușească sau să nu reușească, pentru că e ca și cum ai scrie plasându-te în interiorul condiției în care ne găsim în fiecare zi. Nu ne orientăm prin lume, de fapt, grație unor generalizări care se dovedesc avantajoase, a unor prejudecăți pe care le luăm drept judecățile noastre autonome? Și nu ne vine rândul, mai devreme sau mai târziu, să privim în față realitatea care, ca orice realitate care se respectă, devine posibil de cunoscut și de povestit numai dacă ne aventurăm pe riscul nostru în afara canonului? Narațiunea e bună când din coconul stereotipului reușim să scoatem viață adevărată, care tocmai pentru că e viață adevărată țopăie în toate părțile și pare imposibil de prins.

Cartea, filmul. 10 noiembrie 2018

Scriu o carte, se decide să se facă un film după ea, sunt bucuroasă. Apoi? Apoi începe munca și prima impresie e traumatică, romanului meu i se smulge mai întâi coperta literară. Momentul e urât, am muncit la textul acela ani de zile și acum totul pare sărăcit: locuri, evenimente, personaje. O piață amănunțit descrisă e redusă în scenariu la simplul substantiv comun: „piață". Un eveniment căruia i-am dedicat mai multe pagini se restrânge, devine un text explicativ. Personajele sunt simple nume de persoană, acțiuni sintetice, replici de dialog. Astfel descărnat, romanul pare pe neașteptate un truc din cuvinte literare, o escrocherie, și ți se face un pic rușine. Povestea, schematizată, e banală. Consistența pe care mi se părea că o obținusem în carte s-a volatilizat. Trebuie să constat că am neglijat să

povestesc lucruri care acum par esențiale și că m-am dedicat prea mult unora care acum par superflue. Îți vine să zici: să renunțăm, romanul meu nu mi se pare potrivit. Apoi, încet, încet, mă obișnuiesc cu scriitura cinematografică, e una funcțională, pregătește saltul de la roman la o operă nouă: filmul. Mă liniștesc deci, cartea mea e în regulă așa cum e, conține ce trebuia și știam să scriu, e acolo, pe masă, complet autosuficientă. Filmul e mai degrabă cel care încă nu există, dar vrea să existe, și se încredințează scriiturii cinematografice căreia-i revine sarcina de a-i identifica pretențiile și a i le satisface. O asemenea scriitură are exact acest scop: să se pregătească pentru platoul de filmare și eu încerc să învăț să o citesc ținând seama de finalitatea ei. Perimetrul e cel trasat de cartea mea, dar în el totul trebuie rearanjat, imaginat din nou în funcție de spectacol, care e adevăratul scop. Abia în acest moment începe să se aprindă imaginația. Văd foarte clar ceea ce în timp ce scriam era când extrem de bine definit, când confuz. Simt nevoia de scene care în narațiunea mea ar fi fost superflue. Scriu dialoguri pe care tonalitatea textului meu nu le-ar fi tolerat. Mi se pare adesea că colaborez la „refacerea“ romanului meu cu o scriitură pe care n-aș fi folosit-o niciodată. Și când totul pare în ordine — povestea curge, dialogurile la fel, am finisat, am șters —, munca dă impresia că e în sfârșit încheiată. În schimb, ăsta e doar începutul. La capăt a ajuns doar o versiune preliminară care, pe de o parte, a redus cartea la scheletul ei, pe de alta, a continuat să aibă trăsăturile oricărui cuvânt scris: ambiguitatea, deschiderea față de reprezentări vizuale multiple. Totul, în schimb, în opera cinematografică sau de televiziune, chiar totul, va trebui să aibă un aspect bine definit și definitiv: străzile, biserica, tunelul, casele, camerele, o aulă, băncile. Și toți, chiar toți, vor trebui să aibă un corp trasat cu precizie. Această identificare inevitabilă a fiecărui detaliu se va realiza în afara scenariului. Cartea, în schimb, va rămâne în spate, impasibilă, în timp ce filmul va deveni tot mai mult una dintre posibilele ei întruchipări.

Să mori tânăr. 17 noiembrie 2018

O persoană la care țineam foarte mult a murit tânără, avea treizeci și opt de ani. Era căsătorită cu un bărbat pe care-l iubea, avea trei copii mici, multe calități care începeau să dea roade. Când a murit, eram mult mai tânără decât ea, acum am devenit mai bătrână. Am văzut mult timp în vârsta ei de treizeci și opt de ani un fel de țintă. Dacă ei i se alocase doar atâta timp, nu aveam nicio garanție că aceea nu putea fi și limita mea. De aceea mi-am gândit viața ca și cum durata ei n-o să poată depăși vârsta de treizeci și opt de ani. Știu că poate părea o absurditate, dar într-un colțișor din mine lucrurile au mers chiar așa. Și, la urma urmei, sunt bucuroasă, am ajuns să dau un ritm accelerat existenței mele, am avut un simț al timpului în multe privințe diferit de al tinerelor de vârsta mea. Eu alergam, ele

întârziau. Eu mă simțeam bătrână și plină de responsabilități, ele, tinere și iresponsabile. Eu aveam mereu impresia că nu-mi ajunge timpul și mă duceam la culcare târziu, mă sculam devreme, foloseam orice bucățică liberă, între copii avuți prea devreme, slujbe, neplăceri, dezastre conjugale, să-mi dau o formă desăvârșită cât mai repede, să pot spune: asta sunt eu, astea sunt competențele mele, astea — abilitățile mele dovedite. Fetele de vârsta mea păreau să aibă în fața lor un timp infinit. Dar a fost mai mult, am trăit cu un sentiment anormal etapele vieții, ale bătrâneții, ale morții. Multă vreme, de exemplu, am simțit o aver-siune, pe care eu însămi o consideram irațională, când auzeam: a murit tânăr, avea șaizeci și patru de ani. Șaizeci și patru de ani pentru mine era vârsta lui Matusalem, un exces, un abuz. Sau poate, în anumite privințe, o ofensă adusă prietenei mele, soțului ei, copiilor ei. Lucrurile s-au schimbat, încet, când am împlinit treizeci și opt de ani. M-am bucurat că reușisem, m-am gândit: ce o să vină după e de prisos, și am început, fără să-mi dau seama, să încetinesc ritmul. Anii s-au adunat unul după altul și, privind în urmă, mi s-a părut că trăisem prea intens, că cerusem prea mult de la mine și de la ceilalți. Au început sentimentele de vinovăție. Mușcasem din viață mult mai lacom decât prietena mea și acum mi-era destinat să trăiesc mai mult decât ea? Nu doar atât: cu fiecare an care trecea, aveam un sentiment de ușurare sau chiar de satisfacție, ca și cum aș fi câștigat o competiție, ca și cum aș fi alunecat în mod miraculos spre cine știe ce țintă care stătea acolo numai pentru mine. Timpul a zburat și mi s-a părut că fiecare clipă nu mi se cuvine, percepând-o totodată ca pe un plus pe care, din fericire, îl șterpelisem. M-am simțit o hoață, vinovată, dar totodată savuram satisfacția cleptomanei. Azi mă gândesc la prietena mea ca la o persoană desăvârșită în mod miraculos și desăvârșirea ei diferită îmi place, mă emoționează. Eu aștept mereu și mereu, apatică, un nou capitol.

Gelozie. 24 noiembrie 2018

Cu părere de rău, mă împiedic frecvent de gelozie. Am scris de foarte multe ori despre acest sentiment urât, dar stânjenită și, în general, nemulțumită. Rezultatul, de fapt, e întotdeauna dezamăgitor: de la Shakespeare la Proust s-a spus foarte bine tot ce se putea spune și efortul meu mi se pare unul în van. În plus, mă încearcă un anumit dezgust să scotocesc în mine și în ce știu despre multe persoane geloase pe care le-am iubit și pe care le iubesc. Fără să spun că ajung adesea să dau peste oameni care bombăne: „las-o baltă, nu știi destule despre cei geloși, eu, da, cunosc toate frământările“. Gelozia, în fine, e un mâl în care ne afundăm mâinile fără să avem nici măcar satisfacția de a obține vreun adevăr care să fie chiar al nostru și care să se dovedească într-adevăr exhaustiv. Pe de altă parte,

e dificil să ignori acest sentiment: vrând-nevrând, în forme ușoare sau grave, toți avem experiența lui și nu neapărat în relațiile de iubire, ci în orice fel de relație. Desigur, am întâlnit destule persoane care mi-au jurat că nu sunt geloase. Dar a trebuit să le pun imediat în categoria falselor jurăminte: gelozia le apărea pe neașteptate în ochi și ele o ștergeau în grabă de lângă mine, sperând că nu-mi dădusem seama. Mai ales geloșii cu o cultură aleasă sunt cei care o ascund cu grijă, pentru că simt că în adâncul lor există o pretenție meschină, dar semnificativă: nu suportă ca ființele umane de care sunt atașați să simtă plăcere dincolo de ei, în compania altora. Persoana geloasă vrea să fie unica sursă de bunăstare pentru cel iubit, chiar dacă știe foarte bine, din experiență, că necesitatea imperioasă de viață e atât de puternică, crește atât de feroce, încât nu se poate consuma toată în interiorul relației, că, dimpotrivă, nu există oameni care să nu fie tentați să pună în pericol și legăturile cele mai solide când sunt atrași de alții sau altele. Desigur, cine păstrează o oarecare luciditate și un pic de autocontrol vede că mare parte din existența persoanei la care ține se realizează, inevitabil, în afara îngrădirii unde vrea să o țină închisă. Și simte că, în fond, supravegherea atentă e imposibilă, că orice criză de gelozie, punând în scenă condiția lui de ființă umană fragilă, de care te poți dispensa, îngrozită de abandon, o înjosește, o face să-și piardă aura. Și tocmai de asta încearcă în mod disperat să-și stăpânească furiile și, făcând apel la ironie și la autoironie, uneori reușește chiar să transforme gelozia într-un imbold de a oferi celuilalt toată atenția, toată amabilitatea, toată înțelegerea de care e capabil. Dar e un exercițiu virtuos care nu reușește întotdeauna, și asta pentru că pare că persoana iubită ia în calcul toate posibilitățile ca să demonstreze nu doar în privat, ci și public, că nu-i suntem de-ajuns. Prin urmare, în momentul în care sentimentul inevitabilei noastre insuficiențe și imposibilitatea de a face din noi singurul scop al vieții altcuiva predomină, nu există cale de întoarcere. Îl închidem pe celălalt într-o închisoare și preferăm să moară spiritual și chiar fizic, decât să riscăm să fim expuși rănii umilitoare a evadării lui.

Nu e de ajuns. 1 decembrie 2018

Discuția milenară despre talent nu a făcut pași mari înainte, din câte știu eu. Exact ca în lumea antică, sunt cei care spun că poet te naști, nu devii, și alții care susțin că e în regulă să ai o înclinație naturală, dar nu suficient: dacă vrei să realizezi ceva bun, natura trebuie cultivată. Eu aparțin grupului celor care aderă la această a doua teză, veche cât Cicero și Quintilian. Talentul e insuficient: fără cultură, ajungem să considerăm o descoperire a noastră individuală ceea ce de mult timp e patrimoniul tuturor. Cine simte că are o oarecare vocație artistică are deci obligația să n-o prăpădească mulțumindu-se cu ceea ce îi dictează inima. Inima e în regulă, dar ca să nu-și irosească propriile capacități creative, e și mai bine ca cel care scrie să-și însușească tehnici elaborate în timp, să nu se lase suflat

de vânt, ci să-și aleagă niște modele, o proprie genealogie poetică din care să extragă forță și ambiții. Asta presupune că oricine are un pic de talent și diploma de la vreo școală sau academie care să ateste o bună pregătire e destinat unor lucruri mărețe? Chiar mă tem că nu. Înseamnă doar că oricine simte nevoia și urgența are dreptul și datoria să dea o formă adecvată propriei experiențe, dacă e posibil fără să se transforme în pisălogul care-l trăgea de tunică pe Horațiu cerându-i să citească scrierile sale. Problema e că nici măcar studiul nu garantează talentului că o să producă mari opere. E ceva mai misterios care intervine pe neanunțate și acționează atât asupra vocației brute, cât și asupra celei cultivate întotdeauna în mod surprinzător. E vorba de noroc. Spre ghinionul lui, cine inventează forme nu trebuie doar să aibă darul talentului, nu trebuie doar să aibă privilegiul de a-l putea nutri și cizela. Cine inventează forme trebuie să aibă noroc. Da, exact acel noroc cu care, când nu știm să găsim vreo explicație mai degradantă, tindem să ne explicăm rezultatele importante la care alții ajung și noi nu. Dar să vedem în ce sens. Poți munci toată viața cu sârguință, inteligență și curaj să dai formă propriei lumi și să nu experimentezi niciodată un salt în ceea ce privește calitatea scriituri. Norocul e acel salt. E momentul uimitor în care propria operă foarte individuală, și de aceea foarte limitată, se transformă, să zicem, din călătorie în lumea de dincolo în Divina comedie, din aventură pe mare în Moby Dick. Din păcate însă, nimeni nu ne poate garanta — nici noi, nici critica, cu atât mai puțin succesul — că acea țâșnire neașteptată spre înălțime a existat cu adevărat sau o să existe. Viitorul operelor noastre e și mai obscur decât al nostru. Trebuie să te împaci cu această certitudine și să muncești, fără să pretinzi nimic altceva.

La feminin. 8 decembrie 2018

Uneori mă joc de una singură: iau narațiuni cu protagoniști masculini — narațiuni faimoase care mi-au plăcut foarte mult — și mă întreb: dacă protagonistul ar fi femeie, ar funcționa la fel? Bartleby al lui Melville, de exemplu, ar putea fi la feminin? Și Jekyll al lui Stevenson? Și Zeno al lui Italo Svevo? Și baronul din copaci al lui Italo Calvino? Dar de mulți ani jocul se rotește mai ales în jurul unei povestiri a lui Nathaniel Hawthorne: Wakefield. Domnul acesta, Wakefield, trăiește în aglomerata Londră din secolul al XIX-lea. Într-o dimineață, își ia la revedere de la soția lui și pleacă. Ar trebui să lipsească câteva zile, în schimb nu părăsește orașul, ci, fără un motiv anume, fără un plan, se duce să locuiască la câțiva metri de casa lui și timp de douăzeci de ani, până când în același

mod impulsiv se întoarce la consoartă, se limitează să observe cu atenție propria lui absență. Povestirea e foarte cunoscută și foarte studiată, ar fi frumos să reflectăm un pic asupra ei. Dar eu aici vreau doar să spun că m-am gândit adesea: și dacă Wakefield ar fi o doamnă în loc de un domn, dacă ar fi o soție în loc de un soț? Odată chiar am încercat să-l descompun pe bietul Hawthorne rescriindu-l în felul ăla, dar m-am împotmolit repede, ceva nu funcționa. Însă nu sunt sigură că am înțeles unde era blocajul. Există povești reale sau inventate care vorbesc despre femei care, pe neașteptate, abandonează totul și pleacă, problema în mod evident nu e acolo. Și poate că nu constă nici în întoarcerea acasă, chiar dacă, din experiența mea, nu se întâmplă foarte frecvent ca o femeie să decidă să renunțe la tot și apoi să decidă să se întoarcă, în general bărbații sunt cei care la un moment dat au nevoie de Ithaca (știu numeroase cupluri care se recompun după unul sau chiar și două decenii, și el e cel care propune asta, mai ales când își face apariția bătrânețea împreună cu teama de boală și de moarte). Mă tem că un Wakefield la feminin se blochează chiar în miezul întâmplării, în momentul lui cel mai sumbru, mai misterios și deci mai frumos. Când trebuie să-ți imaginezi o femeie care timp de douăzeci de ani rămâne la câțiva metri de familia ei, se intersectează cu ea pe stradă, o vede suferind, o observă în timp ce se transformă fizic și totuși nu renunță, povestirea se poticnește. Wakefield prezent-absent, ca o divinitate leneșă ce se limitează la a privi fără să intervină, mi se pare, inevitabil, masculin. Și totuși, situația la care a muncit Hawthorne — această observare atentă impasibilă, această proximitate indiferentă — mă atrage. Uneori mi se pare că intuiesc cum doar locurile comune despre genul feminin sunt cele care ne fac să considerăm în mod esențial masculine unele comportamente. Azi, o femeie-Wakefield poate că ar merge mai departe decât bărbatul-Wakefield. Poate că ar accentua absurdul felului ei de a fi absentă și totodată prezentă ca să scobească în profunzimea unei contradicții care îi e foarte cunoscută: nevoia de celălalt și necesitatea de a se elibera.

În versuri și în proză. 15 decembrie 2018

Am crescut cu ideea că să fii poet e un lucru destinat persoanelor cu adevărat excepționale, în timp ce toți pot experimenta cu proza. E vina școlii, probabil, care mi-a insuflat un soi de venerație pentru oricine scrie versuri. Manualele școlare și profesorii îi descriau în general pe poeți ca pe niște oameni superiori, cu mari virtuți și uneori cu vicii fermecătoare, în dialog permanent cu zeii grație muzelor, capabili să privească spre trecut și spre viitor ca nicio altă ființă umană și, bineînțeles, cu un talent lingvistic excepțional. Simțeam că mă paralizează și de la un moment dat încolo i-am redimensionat. Dar n-am redimensionat textele lor, dimpotrivă, am devenit tot mai mult o cititoare înverșunată de poezie. Azi iubesc poezia cu un devotament absolut. Ador conexiunile ei atât de neașteptate și de

îndrăznețe, încât par indescifrabile. Sunt convinsă că a scrie versuri mediocre e un păcat mortal. Și dacă povestitul s-ar face încă în versuri, cum s-a întâmplat timp de mai multe secole, eu n-aș scrie din pudoare. Chiar dacă proza, după o lungă bătălie, a ocupat cu ușurință aproape tot spațiul narațiunii, în adâncul sufletului o simt structural inferioară și deci, într-un anumit sens, mai puțin exigentă. Pe de altă parte, probabil, o ambiție prost stăpânită m-a îmboldit de mică să exagerez cu rafinamentul verbal. Partea din mine care aspiră la elementul poetic și nu se resemnează cu cel care specific prozei vrea să demonstreze că, deși scriu în proză, nu sunt mai prejos decât poeții. Dar e o capcană fatală să încredințezi prozei ritmul, armonia, imaginile caracteristice versurilor. Ceea ce într-un vers poate da formă unui adevăr uluitor, în proză se dovedește una dintre cele mai false sclifoseli. Fraza capătă o desfășurare ritmată, se aleg cuvinte și figuri trepidante, nevoia de a fugi de obișnuit duce la formulări trăsnite, la expresii artificiale. E ca și cum cine scrie n-ar fi înțeles că a ținti spre vreun adevăr poetic în proză nu înseamnă că proza trebuie să devină lirică. Mie, cel puțin, sclavă a versurilor frumoase și incapabilă să le creez, mi-a luat mult timp să înțeleg asta. Scopul meu era o pagină înaltă, vibrantă, înțesată cu plăsmuiri ale fanteziei. Apoi mi-am zis că poezia, sau, dacă se permite, frumusețea, trebuie cucerită vers cu vers cu mijloacele prozei, adică rămânând în mod riguros la o formulare pe cât de eficace, pe atât de clară. Un plan ușor de formulat, dar greu de pus în practică. Oscilez. Azi sunt indulgentă cu mine, a doua zi mă pedepsesc și nu sunt niciodată mulțumită de rezultate. De teamă să nu imprim un caracter liric, m-am obligat adesea să concep fraze insensibil de inexpresive. Dintr-un sentiment de extenuare, m-am întors adesea mai degrabă la ciorna cu toate aspectele ei neîngrijite, decât să primesc cu bucurie a nu știu câta redactare frumoasă, foarte cizelată și insuportabil de artificială. Imboldul de a transforma fiecare vers într-un miracol e puternic. Singurul lucru pe care mi se pare că l-am învățat e să arunc la coș cu furie pagina care vrea să lumineze puternic cu stilul ei frumos și astfel eclipsează reprezentarea naturii și a acțiunilor umane.

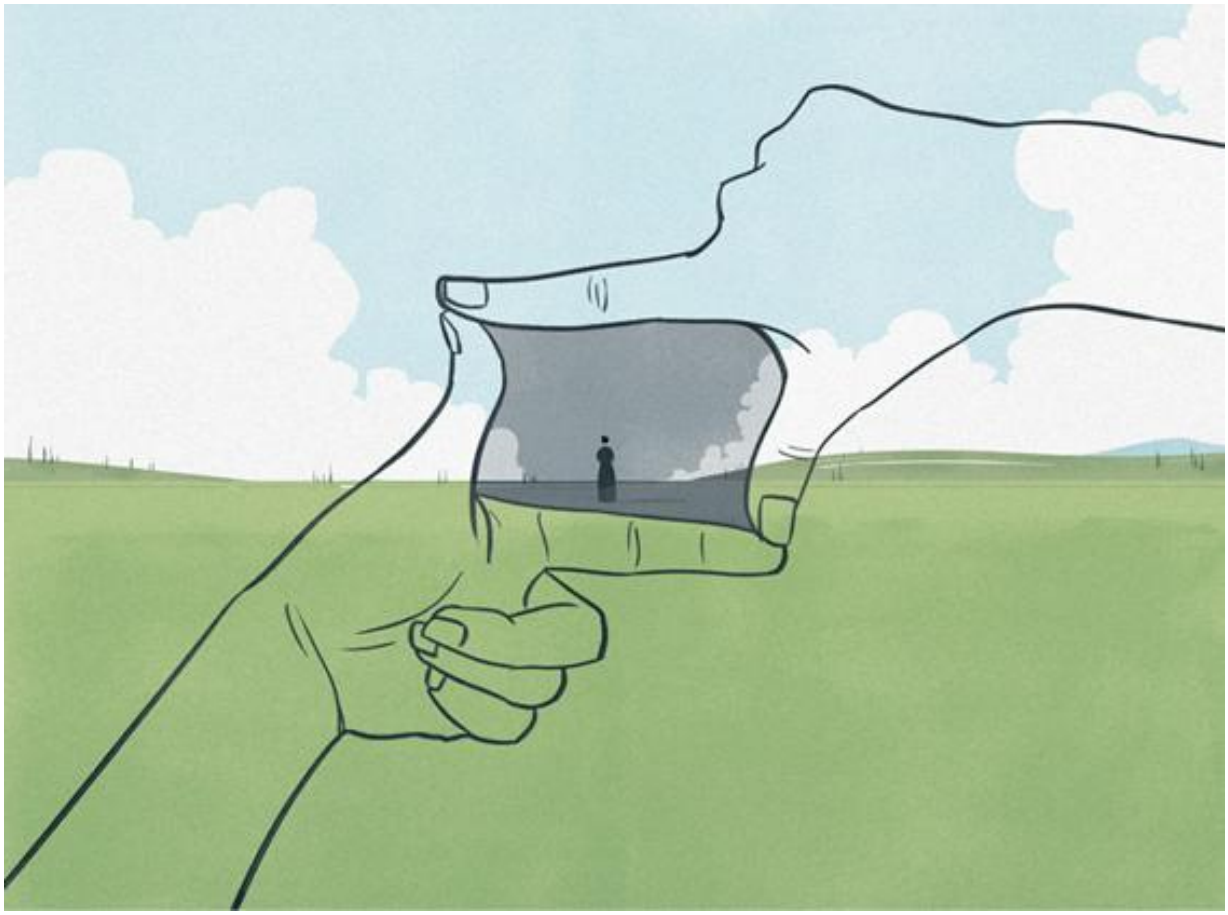

Asta sunt eu. 22 decembrie 2018

Aparțin acelei categorii de persoane care nu se plac în nicio fotografie sau înregistrare video. Imediat ce-mi dau seama că apropiații mei îndreaptă spre mine telefonul mobil, întorc spatele, îmi acopăr fața cu mâinile, spun: „nu, nu ies bine, încetează, nu sunt fotogenică“. Dar cu ceva timp în urmă s-a întâmplat să găsesc o fotografie cu mine de când aveam șaptesprezece ani și m-am plăcut într-atât, încât — lucru extraordinar — am înrămat-o și am pus-o pe un raft al bibliotecii. Toți — rude și prieteni — s-au arătat perplecși când au văzut-o: „ce frumoasă, ești într-adevăr tu?“. Chiar și o persoană care mă cunoaște de zeci de ani și mă îndrăgește mult a spus, după ce a lăudat mult acea imagine a mea: „dar, ca să fiu sinceră, nu mi se pare că arătai așa“. Încet, încet, și eu a trebuit să recunosc că mă

plăceam tocmai pentru că nu semănam deloc cu imaginea pe care o aveam despre mine. E posibil să fi avut acele trăsături doar în cel de-al șaptesprezecelea an al vieții mele, spre sfârșitul adolescenței frământate, cum sunt în general adolescențele? Greu de spus. Dacă stau bine să mă gândesc, nu cred că în anul respectiv mă simțeam în mod deosebit mulțumită de mine, de înfățișarea mea, deci fotografia aceea nu ar fi avut de fapt sens să existe. Dimpotrivă, trebuia să recunosc că imaginea aia nu mă impresionase atunci în mod deosebit, poate că era una dintre multele fotografii pe care le-aș fi sfâșiat bucuroasă. Sau probabil că nu mă crezusem neatrăgătoare, ci tocmai pentru că nu aveam o părere bună despre mine, nu mă recunoscusem în fotografie și o uitasem imediat. Cum se întâmplase, în fond? Fusesem astfel doar în fracțiunea de secundă în care s-a apăsat pe declanșator? Sau imaginea aceea era de fapt mărturia unei imprecizii a aparatului, o creație a dispozitivului? Dar atunci de ce am ajuns azi s-o înrămez și s-o expun? Vreau, acum, în această etapă a vieții mele, să mă păcălesc pe mine însămi, să-mi amintesc de mine așa cum n-am fost niciodată? Răspunsul mi se pare că l-am găsit în dimineața asta, scriind. Acolo a fost fotografiată o versiune a mea care a existat cu adevărat, dar care nu se suprapune cu cea care eram și care sunt în mod normal. Acolo sunt eu arătând tot ce e mai bun din mine, fugind astfel de înfățișarea mea obișnuită. Și nu cred că e ceva care ține doar de mine, se întâmplă oricui. E momentul foarte rar în care, după o încercare grea? înfruntată cu succes, după un gest curajos, după o realizare miraculos de creativă, ne spunem cu satisfacție, cu stupoare: „n-aș fi crezut niciodată să fiu în stare“. E clipa în care toți — chiar și aparatul de fotografiat — ne spun: „vai, ce bine arăți azi“. Din noi s-a descătușat un alt eu, fericit cu fiecare celulă, și chiar și chipul nostru a devenit altul. Apoi, ca unele divinități acvatice care se manifestă doar pentru câteva secunde, ne-am scufundat în abisuri revenind la înfățișarea noastră de zi cu zi.

Cer sumbru. 29 decembrie 2018

În copilărie, mi-au plăcut mult furtunile și am simțit mereu și ca adultă o surescitare plăcută în fața cerului plumburiu, a fulgerelor, a tunetelor, a susurului apei, a bălților, a mirosului de stofă udă. Îmi plac foarte mult, bineînțeles, și zilele frumoase, dar pentru mine mirosul care precedă ploaia are ceva în plus. De fiecare dată când se prevestea o furtună, mama îmi dădea o mie de sfaturi, se temea că o să răcesc, mă înfo-folea până la sufocare, se îngrijora dacă mă udam la picioare. Dar eu visam să mă bălăcesc cu picioarele în șiroaiele de apă, voiam să-mi simt părul lipit de cap, picăturile care-mi alunecau în ochi. În copilărie și adolescență am perceput ploaia ca pe o promisiune a aventurii, o expunere a corpului la mediul sălbatic, o provocare lansată cerului umflat de nori și amenințător. Și am

devenit una dintre femeile care iubesc foarte mult primăvara, stau bucuroase la soare, dar — lucru rar — adoră toamna și chiar venirea frigului. Vreau să spun, pe scurt, că nu m-a îngrijorat niciodată vremea: cald, zăpușeală, vânt, ploaie, zăpadă, ger, cu cât stau mai mult în aer liber, cu atât e mai bine. Anotimpurile au fost timp care zbura plăcut în cerc, ca un câine bucuros care aleargă după propria coadă. Apoi, cu câteva decenii în urmă, am început să citesc din curiozitate despre schimbările climatice. La început mi se părea catastrofism retrograd: creșterea nivelului de gaze cu efect de seră, încălzire globală, temperatura în urcare a oceanelor, ghețari care se topesc, sfârșitul lumii la orizont. Citeam, ca de obicei, din dorința de a înțelege și de a-mi forma o părere, dar și ca să contemplu. În realitate, înțelegeam puțin, mă abandonam fanteziei puțin. E posibil ca între aceste multe distrugeri provocate de specia umană să se numere și distrugerea definitivă a planetei? E posibil ca animalul-om, această parte infinitezimală a naturii, în decursul scurtei lui istorii să fi reușit să devasteze în mod ireversibil tot restul? Când eram mică, învățasem că progresul e nelimitat, dar că de roadele lui se bucură puțini, și era de ajuns să schimbi modul de a produce și de a consuma ca să-l faci să continue, până la urmă, conform unui principiu al echității. Iar lucrurile pe care le învățăm când suntem foarte tineri sunt dificil de corectat. Astfel, pentru scurt timp m-am liniștit îmbrățișând opinia că schimbările climatice au existat mereu și că omul are foarte mică legătură cu cele recente. O tâmpenie, tot studiind m-am căit. Și acum, ca toți cei care și-au câștigat cu greu o nouă perspectivă, am devenit obsedată, le repet tuturor prietenilor și rudelor: a crescut nivelul mării, se topește ghețarul, crește nivelul gazelor cu efect de seră, s-a încălzit atmosfera și e vina noastră, vina modului în care trăim și producem, care ne-a fost impus, trebuie să facem repede o schimbare. Dar a dispărut mai ales felul în care savuram cu inima ușoară anotimpurile. De-acum detest aceste veri eterne, mi-e frică de căldura furibundă care începe devreme și nu vrea să se încheie niciodată. Și mă îngrozește cerul sumbru care se scutură în cascade, făcând din străzi albii de râuri și îngropând persoane și lucruri sub mâl.

Narațiuni care educă. 5 ianuarie 2019

Este străveche o funcție a literaturii care cu timpul a pierdut teren, probabil din cauza apropierii ei periculoase de sfera politică și cea etică. Mă refer la ideea că printre îndatoririle unui text trebuie să fie și aceea de a instrui. În ultimii cincizeci de ani am preferat, în mod prudent, să ne convingem că plăcerea sau savurarea unui text țin exclusiv de stilul lui. Lucru foarte adevărat: un text e compus din cuvinte și cu cât sunt alese mai bine cuvintele și combinate în mod frumos, cu atât seduc mai puternic cititoare și cititori. Dar cuvintele, desfătând, dau formă unor viziuni despre lume, pătrund în corpurile noastre, se revarsă acolo perturbându-le și le modifică educându-le privirea, sentimentele, chiar și atitudinile. Stilul, în fine, pe lângă faptul că oferă plăcere, conform unei foarte lungi tradiții,

emoționează și educă. Noi ne îndrăgostim de un text și pentru cum, în mod neașteptat, ne instruiește el, adică pentru bogăția experiențelor trăite și reale care trec de la cine scrie direct în viața cui citește. Aici nu mai e vorba doar de alegere rafinată a lexicului, de metafore eficace, de asemănări memorabile. Aici contează cum se integrează cel care scrie tradiției literare nu doar prin abilitatea pe care o are de a orchestra cuvinte, ci prin conceptualizările lui și cu bagajul lui foarte personal, încărcat cu lucruri urgente de povestit. Talentul lingvistic individual acționează ca o plasă deasă care prinde experiențe cotidiene, le elaborează cu ajutorul imaginației și le îmbină cu chestiunile fundamentale ale condiției umane. Stilul deci e într-adevăr totul, dar în sensul că e cu atât mai puternic cu cât are în sine materie pentru a da lecții generale despre viață. Atenție însă, nu mă refer la romanele care abordează teme cruciale cu mijloacele literaturii: foametea, amenințarea unor noi forme de fascism, terorismul, conflictele religioase, rasismul, diferitele moduri de a trăi sexualitatea, digitalizarea și efectele ei etc. Bineînțeles, nu am nimic contra cui o face, dimpotrivă, sunt cărți pe care le citesc cu plăcere. Se aleg teme relevante pe plan mediatic, se schițează o poveste și se așterne în scris cu abilitate. Narațiuni captivante ticsite cu date științifice sau sociologice despre diversele catastrofe care amenință planeta. Se răspândesc ideologii, se susțin teze, se alătură lupte politice. Dar când vorbesc despre instruire, nu la acel tip de opere mă refer, nu mă refer la o literatură didactică sau moralizatoare. Încerc doar să spun că, prin fiecare carte cu o anumită valoare, se transmite și cunoaștere direct de la sursă, de aceea neașteptată, surprinzătoare și mai ales dificil de redus la altă formă de cunoaștere, care să nu fie cea specific literară. Vorbesc de o desfătare a procesului de învățare care să ne modifice intim, chiar și dramatic, sub asaltul de cuvinte pe cât de lucide, pe atât de pătimașe.

Ultima dată. 12 ianuarie 2019

Acest exercițiu se încheie aici, mi-am acordat un an și anul a trecut. Nu mi se întâmplase niciodată să fac o muncă de genul ăsta și am ezitat mult înainte să mă pun la încercare. Mă temeam de scadența săptămânală, mă temeam că trebuie să scriu și dacă nu am chef, mă temeam de necesitatea de a publica fără să fi cântărit, scrupulos, fiecare cuvânt. În cele din urmă, a predominat curiozitatea. Am încercat să înfrunt provocarea imaginându-mi că trebuie să răspund în scris la vreo cincizeci de întrebări, una pe săptămână. M-am gândit că ăsta e un lucru pe care știu deja să-l fac, de ani de zile le răspund în scris jurnaliștilor. Și am continuat așa, sârguincios. Dar trebuie să recunosc că, în ciuda extraordinarei amabilități a redacției ziarului The Guardian, mi-a fost neîncetat teamă că nu voi reuși să duc la

capăt sarcina asumată, că, din nesăbuință, într-un fel sau altul voi ofensa cititorii, că o să-mi pierd încrederea în mine însămi și o să fiu nevoită să abandonez mai devreme decât prevăzusem. Ce bine că angoasa publicării a fost din plin contrabalansată de plăcerea de a scrie. Azi pot spune cu certitudine că, deși n-o să repet niciodată această experiență, ea mi-a făcut bine, sunt recunoscătoare ziarului The Guardian că mi-a dat ocazia. Am scris întotdeauna din interiorul rolului meu de autoare de romane, abordând chestiuni care îmi sunt foarte dragi și pe care — dacă o să am chef și timp — mi-ar plăcea să le dezvolt înăuntrul unor adevărate mecanisme narative. Cred că am lăsat pe dinafară un singur sentiment dintre cele care mă interesează, dar numai pentru că a hrănit ani de zile ultima mea carte și mi s-a părut exagerat să revin la el: vorbesc de sentimentul inegalității, al nenorocirilor pe care le generează ea pe plan economic, social, cultural. Mă preocupă tot ce ține de aceste vremuri, dar ideea că mare parte din specia umană — copii, femei, bărbați — îndură în moduri diverse efectele inegalității mi se pare nucleul tuturor chestiunilor care ne epuizează fizic și psihic. Inegalitatea, mai ales, face să se irosească extrem de multă inteligență și forță creativă care, probabil, dacă ar fi educate și puse toate să dea roade, ar face ca istoria noastră să nu mai fie o listă insuportabilă de orori, ci cel mai activ dintre laboratoarele însărcinate cu remedierea pagubelor pe care deja le-am provocat, sau cel puțin cu controlul efectelor lor. Mulțumesc în acest moment celor care a avut răbdarea să traducă în engleză textele mele, să le verifice coerența, să sugereze tăieturi sau completări, să le dea titluri, să le ilustreze mereu cu imaginație, inteligență și umor. Mulțumesc mai ales celor care au avut amabilitatea să le citească. Înainte de această experiență eram obișnuită cu intervalele de timp ale cărților, cu caracterul lor compact și autonom. Ajungeau în librărie, întâlneau cititori, eu îmi trăiam o vreme anxietatea de autoare, apoi îmi continuam viața adesea ani de zile, amânând cât mai mult posibil angoasa unei noi publicări. În schimb, acest exercițiu m-a ținut încordată în fiecare sâmbătă. Mi-am expus în permanență fragmente din scriitura mea; nu reușeam să mă eliberez de unul că deja trebuia să fiu preocupată de următorul. Ce noroc, da, că au fost cititoarele și

cititorii care le-au primit bine sau au fost dezgustați, așa cum ar și trebui să se întâmple. Le sunt îndatorată tuturor celor care — puțini, mulți —, aprobând, dezaprobând, au ținut laolaltă aceste scurte râuri de cerneală.